OORLOGSHERINNERINGEN EN DAGBOEK JAN HARING INDIË-JAPAN 1942-1946

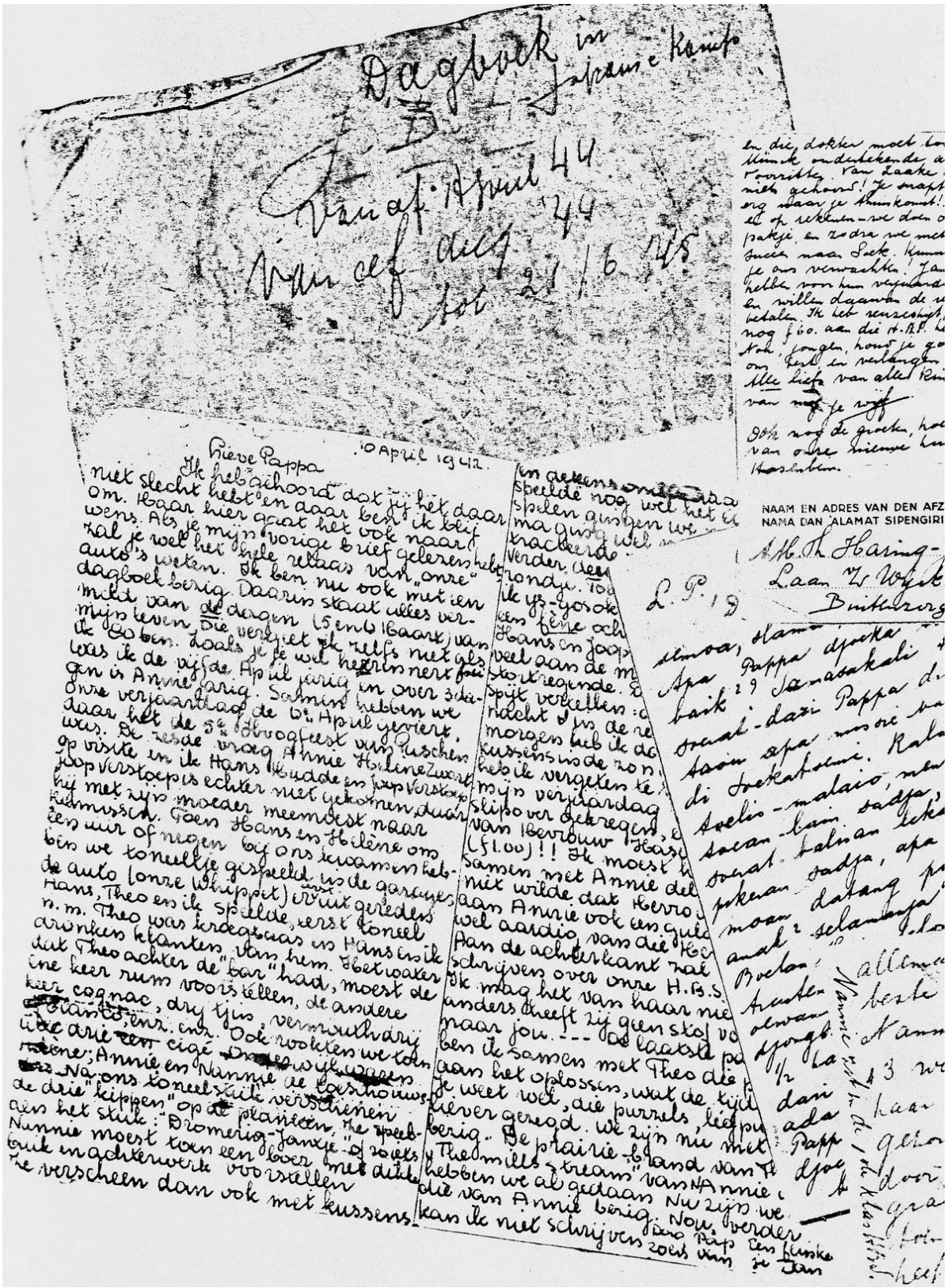

INHOUDSOPGAVE

Japanse registratiekaart van krijgsgevangene Jan Haring 1
Aan mijn kinderen en kleinkinderen 2
Maart 1942- mei 1943 2
Juni 1943- april 1944 5
April - augustus 1944 6
Kort resumé van Kerstfeest 1943 - augustus 1944 10
September – december 1944 12
Januari – augustus 1945 17
Bevrijd augustus – september 1945 27
Manila september – december 1944 30
Terug in Nederlands-Indë december 1945 – januari 1946 36
De reisroute van Jan Haring 39
Kaarten Japan 40
Transport naar Singapore met de Maebashi Maru 2 41
Transport naar Japan met de Hawaii Maru 1 42
Gegevens Krijgsgevangenkamp Zentsuji, Niihama, Midden-Japan 43
Verklarende woordenlijst 44

JAPANSE REGISTRATIEKAART VAN KRIJGSGEVANGENE JAN HARING

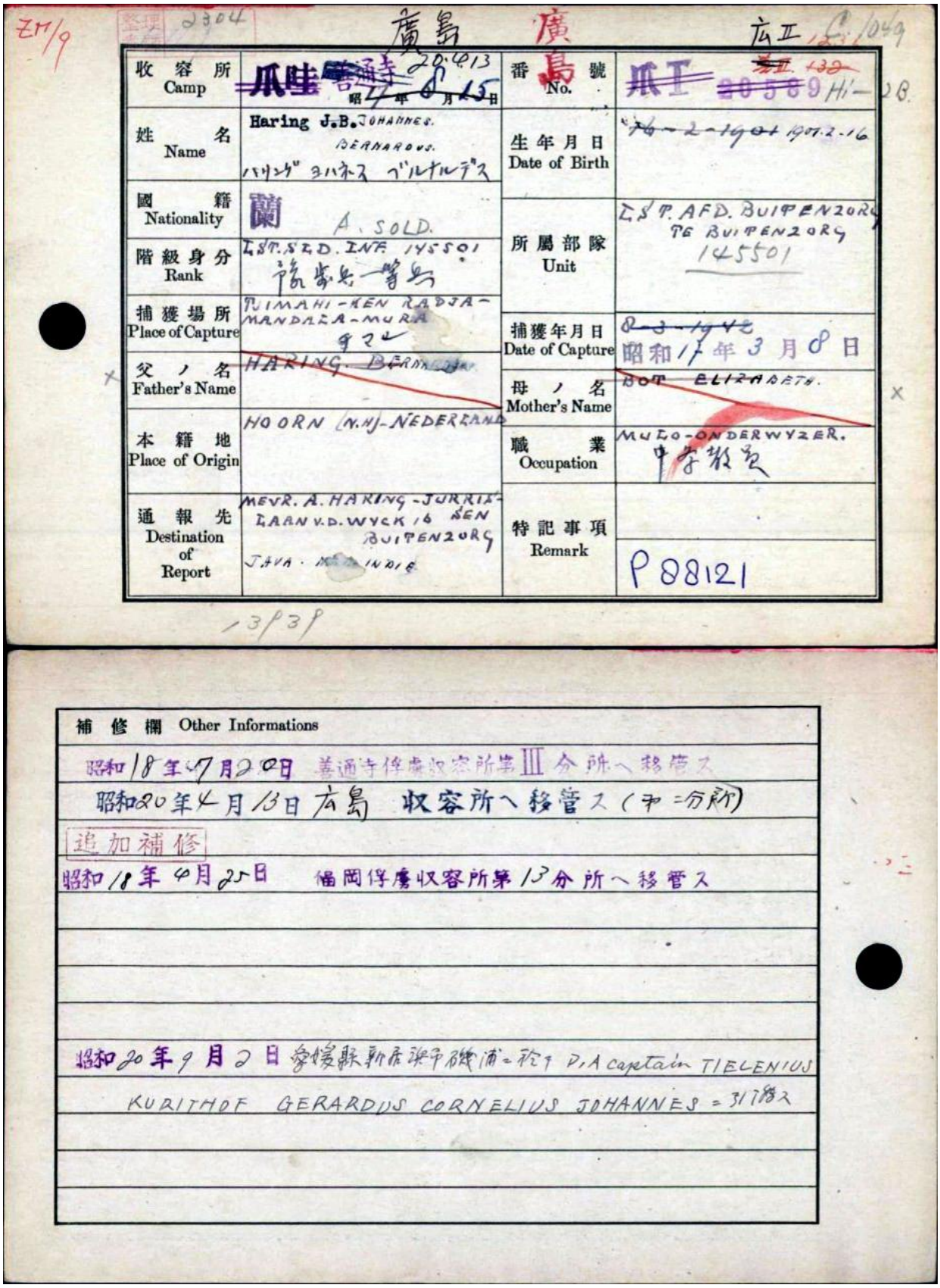

ZM/9 整理 2304 廣島 廣 広II 1049

收容所 Camp	爪哇 ~~善通寺~~ 20.4.13 昭 17 年 8 月 15 日	番號 No.	爪I ~~広II~~ ~~132~~ ~~20589~~ Hi-2B.
姓名 Name	Haring J.B. JOHANNES. BERNARDUS. ハリング ヨハネス ブルナルデス	生年月日 Date of Birth	~~16-2-1901~~ 1901.2.16
國籍 Nationality	蘭 A. SOLD.	所屬部隊 Unit	I.S.T. AFD. BUITENZORG TE BUITENZORG 145501
階級身分 Rank	I.S.T. S.I.D. INF. 145501 陸軍兵一等兵		
捕獲場所 Place of Capture	TJIMAHI-KEN RADJA-MANDALA-MURA チマヒ	捕獲年月日 Date of Capture	~~8-3-1942~~ 昭和17年3月8日
父ノ名 Father's Name	~~HARING. BERNARDUS~~	母ノ名 Mother's Name	~~BOT ELIZABETH.~~
本籍地 Place of Origin	HOORN (N.H.)-NEDERLAND	職業 Occupation	MULO-ONDERWYZER. 中学教員
通報先 Destination of Report	MEVR. A. HARING-JURRIS-LAAN V.D. WYCK 16 SEN BUITENZORG JAVA. MAL. INDIE	特記事項 Remark	P 88121

13939

補修欄 Other Informations
昭和18年7月20日 善通寺俘虜収容所第III分所へ移管ス
昭和20年4月13日 広島 収容所へ移管ス (第二分所)
追加補修
昭和18年4月25日 福岡俘虜収容所第13分所へ移管ス
昭和20年9月2日 愛媛縣新居浜市磯浦ニ於テ D.A captain TIELENIUS
KURITHOF GERARDUS CORNELIUS JOHANNES ニ引渡ス

AAN MIJN KINDEREN EN KLEINKINDEREN

Een paar maanden geleden kwam ik bij het inruimen van mijn boekenkast mijn dagboek uit de Japanse kamptijd weer tegen. Het is grotendeels geschreven met potlood op grauw papier, dat ik in het kamp had kunnen bemachtigen. Bovendien niet makkelijk te lezen. Ook vond ik de complete briefwisseling van mij met Agaath en de kinderen uit de tijd na de capitulatie van Japan tot de hereniging met mijn gezin op 6 januari 1946. Ik vroeg mij af, wat ik er mee zou doen. Toen ik er met Liesbeth en Nan over sprak, gaven zij ook als hun mening, dat dit niet verloren mocht gaan. Daarom heb ik het dagboek letterlijk overgeschreven, zodat het leesbaar was. Nan en Louk boden aan het over te tikken en te vermenigvuldigen.

Helaas is het dagboek niet compleet,omdat alles wat ik had geschreven vóór april 1944 door de Jap in beslag was genomen. Daarom volgt hier een kort overzicht van mijn voornaamste kampbelevenissen vóór die datum.

MAART 1942- MEI 1943

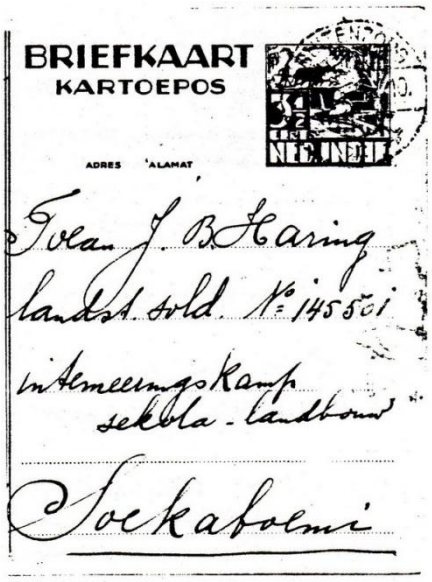
BRIEFKAART
KARTOEPOS
NEDERLAND
ADRES ALAMAT
Soekaboemi

Op 8 maart 1942 werd ik in Soekaboemi gevangen genomen, nadat de landstormtroepen waartoe ik als soldaat behoorde vanuit Buitenzorg (mijn woonplaats) via de Puntjak pas "strategisch" waren teruggetrokken. Van die terugtocht herinner ik me nog een mitraillering vanuit Japanse vliegtuigen, waarbij enige soldaten de dood vonden. Te Soekaboemi werden we in een schoolgebouw gevangen gezet en kreeg ik voor het eerst kennis
van de Japanse bewakingsmethoden. Een paar soldaten hadden het gewaagd het kamp (toen nog niet door prikkeldraad omgeven) te ontvluchten. Zij werden weer opgepakt en door een Japanse officier met een samoeraizwaard onthoofd! Het toezicht was in het begin nog niet zo streng, zodat ik nog kans gezien heb om op een gunstig moment vanuit het Jappenkantoortje. Agaath op te bellen in Buitenzorg. Zij wist nu tenminste waar ik was. Ook briefjes konden aanvankelijk nog in en uit het kamp gesmokkeld worden. Later konden we kaarten per gewone Post ontvangen en verzenden, zodat ik kennis kreeg van de benarde tijd, die Agaath en de kinderen nog gehad hebben vanwege het rampokken der Inlanders vlak na de inval der Jappen in Buitenzorg, alsmede van de in beslagneming van de auto. Eén van de briefkaarten (voorzijde) is hier afgedrukt, mede vanwege het sierlijke handschrift van Agaath.
Twee keer is Agaath zelfs nog met een paar kinderen in Soekaboemi, geweest en hebben ze mij nog op een afstand (kaalhoofdig) gezien! Agaath, Bep en Jan stonden ergens aan de kant, toen wij buiten het "kamp" gelucht werden. De tweede keer stonden Agaath, Anneke en Theo langs de weg, toen wij naar het station gingen om naar Tjimahi gebracht te worden.

Eind mei 1942 vervoerd naar echt kamp in Tjimahi. We hadden het hier redelijk goed wat eten betreft. Ook hadden we hier nog de beschikking over veel boeken. Er werden lezingen gehouden en in clubjes besprekingen gevoerd over maatschappelijke problemen. Daar heb ik ook ijverig aan deelgenomen. Latijnse lessen volgde ik van dr. Koets. Studeerde veel, o.a. ook Engels. Soms werden we pijnlijk herinnerd aan de aanwezigheid van de Jap, vanwege strafcorvees en vaak langdurige appèls in de hete zon. Van post ontvangen was geen sprake meer. Alleen gesmokkelde briefjes kwamen in en gingen uit. Hier volgen een paar fotokopietjes.

Eind 1942 vervoerd naar een gevangenis in Batavia. We moesten een stuk door Batavia Lopen en hadden daarbij veel “belangstelling" van de Indonesiërs. Een opzettelijke vernedering! Er waren ook Australiërs en Engelsen in dit kamp. Met 30 man in een kleine ruimte, 60 cm per persoon, sanitaire voorzieningen abominabel.

Begin 1943 via Soerabaja per schip naar Singapore. We werden in het ruim van een Japanse vrachtboot gestouwd en kwamen na enige dagen veilig in Singapore aan, waar we in een groot kamp werden ondergebracht. (We hoorden later, dat een der volgende schepen met krijgsgevangen getorpedeerd is, waarbij de meesten, ook enige vrienden en kennissen, zijn omgekomen).
In dit kamp hebben we een redelijke tijd gehad. We konden er royaal wandelen en eetbare plantenbladeren vinden. Aangezien er onder de landstormsoldaten diverse plantkundigen uit Buitenzorg waren was dit zonder risico mogelijk (o.a. Van Goor). Dagelijks hadden we bladgroenten en wat we over hadden werd door onze "kongsi” ingeruild tegen ikan tri. Zo vulden we onze zeer schrale maaltijd van rijst aan.

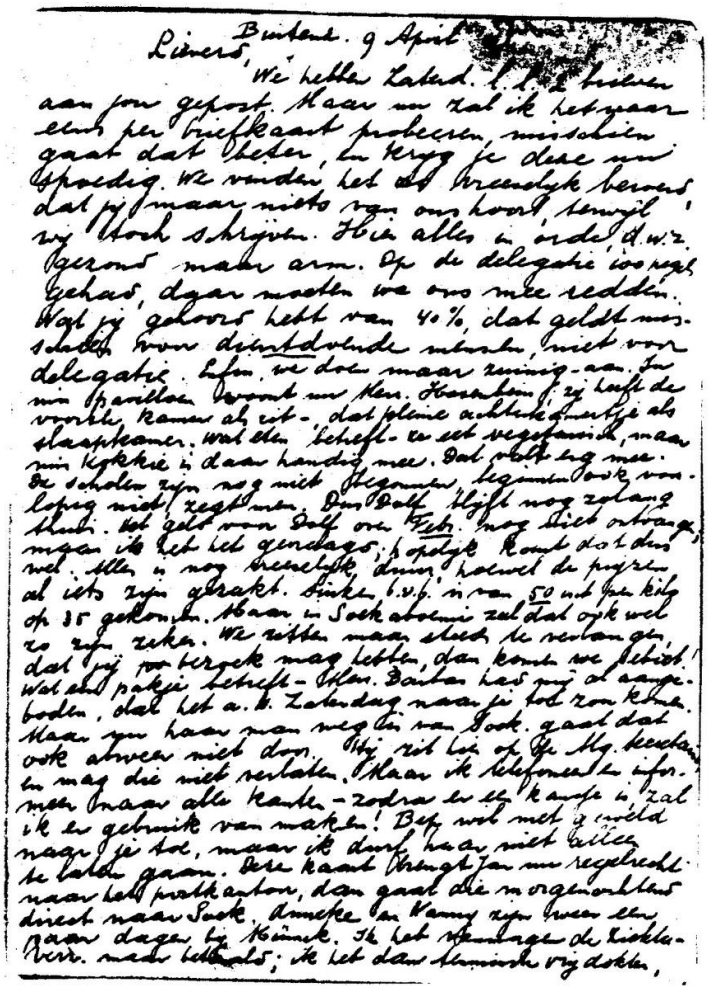

Omstreeks april 1943 per schip naar Japan. We werden weer in het ruim van een vrachtboot mannetje aan mannetje, "ondergebracht”. Het schip voer in gewapend konvooi! Uit angst voor Amerikaanse onderzeeërs. Aan boord brak een zeer besmettelijke buikziekte (dysenterie) uit. Al spoedig kwamen de eerste sterfgevallen. Hun lichamen werden over boord gezet.

Op 24 april 1943 kwamen we in Japan aan op het zuidelijke eiland in de plaats Niihama
Veel zieken moesten van boord gedragen of ondersteund de valreep af. Ik heb daarbij mijn vriend Bosman moeten ondersteunen. Zij werden op de kade neergelegd, in afwachting voor vervoer naar een ziekenhuis. Na de capitulatie van Japan, n.l. bij ons vertrek uit Japan in 1945, hoorde ik, dat de meesten, ook Bosman, overleden waren.
We werden per trein naar een kamp gebracht,waar nog velen aan die dysenterie zijn overleden. Ik heb er toen verschillende verpleegd en in hun laatste ogenblikken trachten bij te staan. De gestorvenen werden gecremeerd.

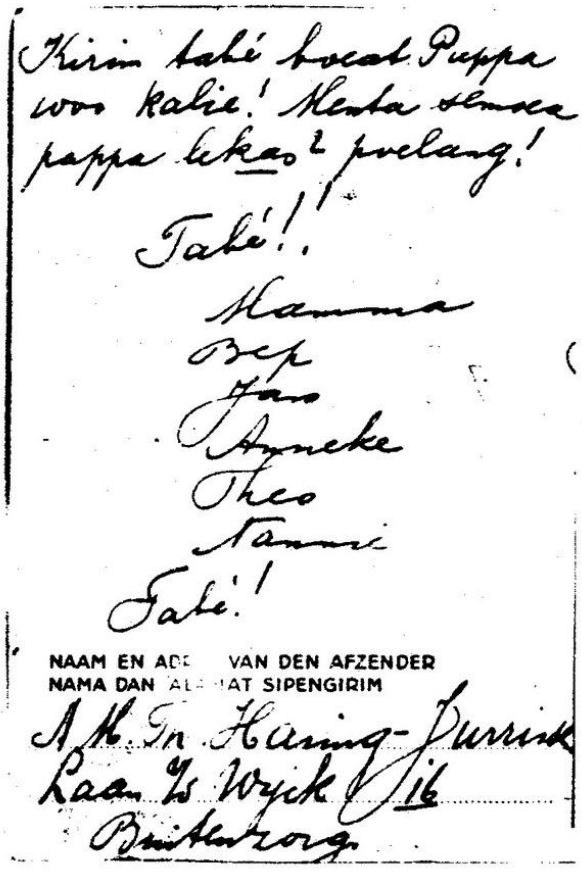

Eind mei 1943 bereikten we de eindbestemming: kamp Isora. Dit kamp lag dicht bij een Fabrieksplaats. Wij werden te werk gesteld bij een complex chemische fabrieken: Sumitomo[1], ongeveer een half uur lopen van ons kamp.

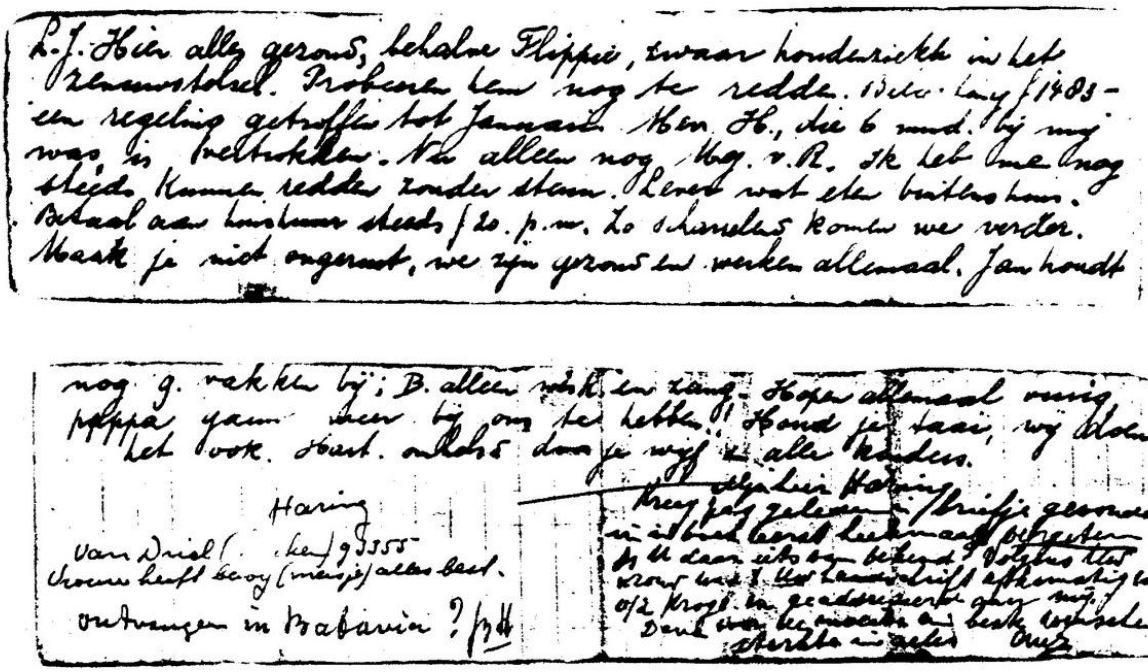

Mijn dagboek heb ik daar vanaf aankomst trouw bijgehouden, maar dat is me in april door de Jap afgenomen. Vandaar dat het originele dagboek, dat na deze inleiding volgt, slechts loopt van april 1944 tot de gezinshereniging op 6 januari 1946!

De Besshi Copper Mine foto ca 1945

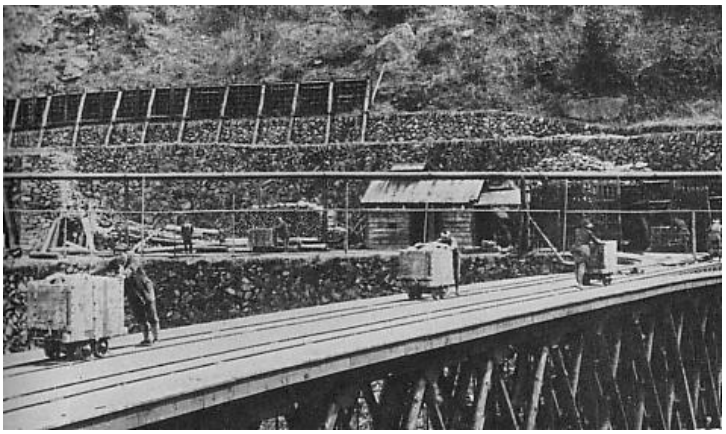

Sumitomo exploiteerde de Besshi kopermijn gedurende 283 jaar vanaf het begin in 1691 aan de zuidkant van de Dozan Ridge (1291m boven zeeniveau). Het was 's werelds nummer één koper producerende mijn in de tweede helft van de jaren 1690. Tijdens de Edo tijdperk (1603-1867), gebruikte de Tokugawa shogunaat koper voor de buitenlandse handel nederzettingen. De mijn die ongeveer een kwart of een derde van die koper produceerde, leverde op dat moment een belangrijke bijdrage aan de shogunaat schatkist.
In het Meiji tijdperk (1868-1912), was Saihei Hirose algemeen directeur van de Besshi kopermijn. Van 1865-1872 versnelde hij de modernisering van de mijn door de invoering van nieuwe technologie uit het buitenland.
Toen de mijnbouw zich verplaatste naar diepere niveaus, werd het hoofdkantoor van de mijn ook verplaatst van de berg af. In 1930 werd het geplaatst naar Hadeba, een stad aan de voet van de berg.

[1] Sumitomo Chemicals werd opgericht in 1913 om meststoffen produceren uit zwaveldioxide, uitgestoten uit smeltactiviteit op de Besshi kopermijn in Niihama, Ehime Prefecture. Het bedrijf heeft (2009)een jaaromzet van € 12 miljard en 27.000 medewerkers.

JUNI 1943- APRIL 1944

Hier volgt heel kort iets over het eerste jaar in Japan. Bij aankomst werden horloges en trouwringen in beslag genomen (de trouwring is na de capitulatie teruggegeven). De slaapplaatsen waren redelijk, ieder ongeveer 1 meter, echter geen hoofdkussen. Het eten was van meet af te weinig en te eenzijdig zetmeelvoedsel. De leiding berustte bij een jong Japans officier, die we Pietje noemden. Hij had sadistische bevliegingen, vernederde ons graag. Wij moesten bv. vaak na een vermoeiende dag, aantreden en dan hield hij een of andere inspectie bv. van de nagels, of die niet te lang of te vuil waren. Hij had daarbij een lat in de hand om eventueel een gevoelige tik uit te delen! Ook naar eventuele lectuur zocht hij ijverig. Daardoor kwam het, dat hij mijn dagboek te pakken kreeg.
De Nederlandse leiding berustte bij twee officieren, Orten en Kruithof. Zij deden het naar omstandigheden goed.
Deze periode werkte ik veel in werkplaatsen, veel kranen schoongemaakt. Heb toen daardoor in schafttijden, als de Jap er niet was, allerlei dingen kunnen maken: een paar sigarettenpijpjes, een paar ringen van roestvrij staal, enz. Met Steens samen organiseerden we het avondgebed en zondags misdiensten.

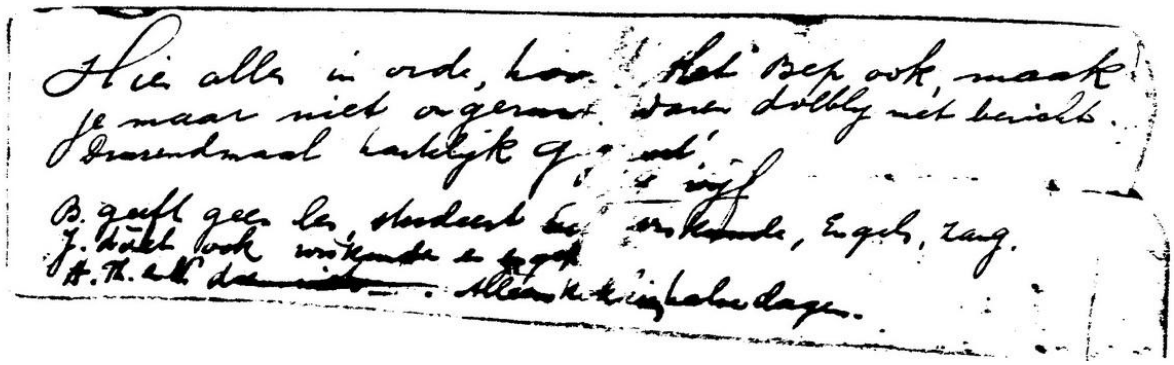

Het dagboek, dat nu volgt, is in verloren ogenblikken opgeschreven. Vandaar veel in telegramstijl.
Ik wil deze inleiding eindigen met een bijzonder woord van dank aan Nan en Louk voor de samenstelling en vermenigvuldiging van deze “kampherinneringen".

Februari 1981 Jullie vader en opa.

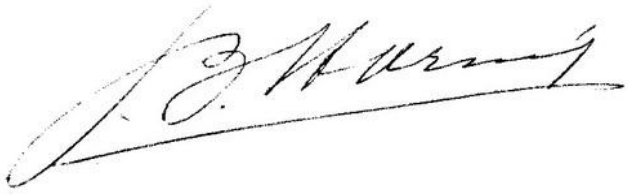

5 april 1944

Jan's verjaardag. Gevierd met kop koffie en sigaret aan v.d. Goor en v.d. Meulen. Voorgenomen eerstvolgende verjaardag uitbundig te vieren; 17 jaar! Bouten draaien was mijn werk.

13 april 1944

Anneke 16 jaar! Zelfde viering en voornemens. In gedachten de laatste maanden veel reisjes en picknicks met de kinderen en Agaath gemaakt, vooral fietstochten door Nederland. Ook veel bezig geweest met tuin, veel gevogelte in de toekomst.

16 april 1944

Een vrije zondag. Met Pasen geen vrij gehad, ofschoon verzocht. Vandaag beloken Pasen, om l0 uur "H. Mis". Met Pasen 's avonds "dienst" gehad.

Berichten: Odessa gevallen, ook Tarnapal, Russen over de Pruth bij Cernanti en Jassy. Taskforce van Amerikanen bombardeert PaLau, Yap, Guan.. Wanneer 2e front?

Kanttekeningen over de winter.

Veel kou geleden, stenen schrapen buiten in de kou. Bronchitis, maagkatar, 60 kg. Kwestie Tromp over ruiling rijst en brood; klappen van pietje op zondag met bamboe op 't hoofd; 2 x mesje bij me gevonden, opstoppers van pietje; met Kerstmis een geslaagde "dienst,, en een prettige dag met goed eten. Geleidelijk worden de Amerikaanse schoenen verstrekt. Het kerstpakket is slechts voor ¾ uitgereikt (cornedbeef en klim (poedermelk)). Op 't werk nogal wat klappen gevallen (Van der Laag, Tromp). Vragen moeten beantwoord worden: waarom is 't Japanse leger zo sterk? Wie zal winnen? Wil je graag naar Java terug?

24 april 1944

Een jaar in Japan. Deze dagen veel gedacht en gesproken met v.d. Goor over toekomst kinderen, o.a. gedacht om Bep zeker naar Holland naar universiteit te Nijmegen te zenden. Daar is een meisjes studentenhuis. Jan en Theo naar Canisius in Nijmegen en daarna Jan naar Wageningen. Anneke onderwijzeres? Nannie?

Berichten: strijd in Sebastopol, Den Haag gebombardeerd, Boekarest, Ploesti.

Deze week 3 dagen strafgalerij gehad voor onnozelheid.

26 april 1944

Gisteren een jaar hier, defilé langs de urnen. 2 dagen bij "makamoto baasje" gewerkt.

27 april 1944

Gisteravond nieuwe Amerikaanse schoenen gekregen en een deel (circa 1/5) uit de Rode Kruis pakketten, i.v.m. bezoek heden van vertegenwoordiger R.K. (consul van Zwitserland). Goed eten de laatste paar dagen!

1 mei 1944

255 j. bestaan van Sumitomo, Twee klappen gehad van de "gek", een met de achterkant van een bijl tegen dij.

4 mei 1944

Vanmiddag zonder rust van 12 - 5 u. IJzer gesleept, 't laatste deel in de regen. Nog een trap gehad van de "gek".

8 mei 1944

Gisteren een rustige vrije zondag gehad met "kerkdienst". 's Avonds: Wie of wat is dat?" en cabaret. Vandaag ijzer en stenen sjouwen. Gisteren 1/3 pakje kaas en 1/3 uit blikje porc opgegeten uit R.K.-pakket. Bovendien 2 lekkere kopjes koffie. Studeer ½ à 1 uur per dag Engels uit een courant en uit "The Hound of the Baskervilles.

10 mei 1944

Beppie jarig! 20 j. Veel herinneringen aan 20 jaar geleden. Gevierd met kop Amerikaanse koffie en Chesterfield sigaret met v.d. Goor en v.d. Meulen. Veel aan Bep gedacht en gebeden. Goede dag gehad op 't werk (stenen bikken). Sterk heb ik de overtuiging, dat ik het volgend jaar haar verjaardag weer thuis zal vieren en hoe I Houd je taai Bep! Dezer dagen nog weer een briefje naar huis geschreven. Geen hoop, dat 't ooit op Java komt. Nog steeds geen bericht van Java ontvangen. Enige dagen geleden is er een vertegenwoordiger van het Rode Kruis hier geneest. Er is gewezen op 't niet ontvangen van berichten, geen bibliotheek, slechte verstrekking van de R.K.-pakketten enz.

21 mei 1944

Vrije zondag. 1 Uur gewerkt aan schuilloopgraven. Eergisteren v.d. Goor beschuldigd door Verburgt, omdat hij bij 't werk "de lijn trok". Treurig. Nogal een rustige week gehad met houtzagen. Wanneer komt 't 2e front? Ties beweert met zekerheid, dat de Koningin 4 aug. weer in Nederland is en wij 29 mrt '45 weer thuis??

Vandaag ½ pakje kaas + 1/3 cornedbeef genoten.

28 mei 1944

Pinksteren. Houtzagen onder Hansje. Met v.d. Goor veel gesproken over hoe het vroeger was en hoe onze vrouwen en kinderen 't nu zullen vieren. Een goed avondpotje, soep met cornedbeef.

1 juni 1944

Om 4.45 u. opstaan. 1 Uur binnen werken voor aardappeltuin.

3 juni 1944

Vrije zondag. Van 5 - 7 u gewerkt aan grondverzet voor aardappeltuin. Gisteren en eergisteren onder "de gek". Hij heeft weer heel wat klappen uitgedeeld. Vanmorgen een zalm- en boterblikje opengemaakt,

12 iuni 1944

Er worden geen couranten meer verstrekt, z.g. papierbesparing.

Inmiddels 5 juni. 200.000 man in Normandië, Le Havre en Cherbourg, Italië door Duitsers opgegeven. Biak door Amerikanen genomen.

Werk nu aan pyrietovens, 12 uur op, 12 uur af! Er zullen 100 Amerikanen hier komen. Ben benieuwd. Het rantsoen is weer eens verminderd.

14 juni 1944

Gisteren weer verplichte verkoop van vitaminen à yen 2.10 (salaris yen 2.80:). Koseki werk is wel zwaar, maar flink rust. Vandaag weer corvee werk, bij wijze van verlichting, maar voorgespiegelde rust, ho! maar, Nog geen verder geen verder nieuws over 2e front. Geen couranten meer.

18 juni 1944

Zondag, 2 uur werken. Sigaretten schaars, krijgen nu tabak + pijpjes, 1 pakje tabak voor 10 man.

Bonn gebombardeerd. Landing op Maríanen. Verduistering dagelijks !

Morgen begint 't werk in de Koseki. Van der Laag gaat weer aan 't werk. Is lang ziek geweest met opgezette benen en buik, evenals indertijd van Velzen en anderen.

19 juni 1944

Parachutisten ín Parijs. Kust van China tegenover Taiwan in handen Amerikanen.

Vanavond nachtdienst, dus nu vrij.

23 juni 1944

Al 4 nachten dienst gedaan, zwaar werk. Bovendien weer aanval van maagkathar. Er waren 4 van de 6 die last hadden van de buik

Zeeslag bij Guan.

27 juni 1944

Vandaag thuis gebleven, maagklachten. Lees wat in "Murder must advertise". Het is onze corvee week. Vanmorgen in houding moeten staan met Steens. Van pietje de les gekregen, dat onze "houding' als katholieken niet deugde (prosit).

30 juni 1944

Moest op 28ste weer naar werk, ofschoon nog lang niet beter. Krijg nu ook opgezette benen. Gisteren prins Bernard jarig.

7 juli 1944

Rook mijn laatste Chesterfield. Van de week luchtgevaar geveest. Nu lichte influenza. Eten de laatste dagen schraal. Bij Koseki bakken we een korstje aan ons vogeltjeszaad. Een flesje met vitaminepillen op 't werk gekregen. Gisteren wat geperste oebi-stengeltjes. Het werk is zwaar, maar bevalt wel. Verstoken van alle nieuws. Leven in onzekerheid. Zeer naar. Denk. veel aan picknicken in Holland. Studeer weer Engels op 't werk.

8 juli 1944

Saipan van de Mariannen ín Amerikaanse handen. Nieuw Guinea afgelopen. 2e front breidt zich uit. Laars van Italië in Amerikaanse handen.

Weer wat opgeknapt door 3 aspirinen. Vanavond rijst met sambal gehakt.

10 juli 1944

Maandag 4 uur. Ga om 6 uur weer in nachtdienst. Kom juist uit bed. Rantsoen rigoureus verminderd (40%). Gaan zonder bento (etenspan) naar 't werk en krijgen daar alleen een mok aardappelsoep. Waar moet dat heen. Kruithof en Otten zijn bij de kapitein geweest.

Bericht: een kaartje van Dantzig ín de courant! !

Kregen op 't werk wat steeltjes geperste oebi. In mijn zakboekje aantekening van 5 cent "salarisverhoging".

15 juli 1944

Laatste nacht van de nachtdienst. Misschien gaan we niet uit, want gisteren zijn ovens stilgelegd. Het R.K. heeft kleren gestuurd, helaas te weinig.

In Rusland groot offensief richting Koníngsbergen.

18 juli1944

Gisteren moest ik invallen bij de ovens doch vandaag in de werkplaats rustig aan `t broeken naaien geweest. Hoest nog steeds. De dokter wil overplaatsing naar een andere groep aanvragen. Nieuw tenko-pak verstrekt, oud bel!

20 juli 1944

Bericht dat Rode Kruis de leiding heeft over beschermingskampen op Java. Dit versterkt me in de gedachte, dat onderwijs door gaat. Dan is Bep zeker en Jan misschien klaar om verder te studeren. Nu denk ik er veel aan om Bep en eventueel Jan onmiddellijk naar Holland te sturen. Stel me dan al voor vele brieven en foto's van hen te ontvangen. Uren lang kan ik daarover piekeren en in blijdschap aan denken. Bep in Nijmegen, Jan in Wageningen?

4 juli 1944

Maandag. Weer in de Koseki. Doch er is voorstel van de dokter en de luit om 9 mensen, waaronder ik, te vervangen. De luit zal pogingen doen om mij in een andere groep te plaatsen. Te veel gas en stof hier in de Djoe San. Voel me al iets beter. Hoest wordt minder. Er is nogal een downstemming bij de Jap, ze laten niets los.

31 juli 1944

Vandaag weer in de nachtdienst. Voel me weer fit, De dokter had geen bezwaar. Eergisteren van de “taaie" een klap met een stok gehad tegen mijn dij, omdat we eten hadden opgewarmd bij de ovens.

Tojo afgetreden. Andamanen en Nicobaren kaartje in Jappenkrant! Ook van Koníngsbergen,

Zout verkocht voor 2 ½ yen.

7 augustus 1944

Corvee werk. De adjudant liet ons in looppas teruggaan om otjo toré te doen. Het varken gisteren geslacht. De Jap nam de helft.

Nog geen opvolger voor Tojo. Strijd bij Warschau. Landing op Palau.

Gisteravond weer cabaret: "Het eind is nabij ".

13 augustus 1944

Japan: land van poeti's. Met het eten een rare geschiedenis: enige dagen geleden rantsoen zwaar verminderd op last van hoofdkwartier. De officieren stellen zich enige dagen later in verbinding met kapitein. Die wist nergens van. Toen rantsoen weer verhoogd. Vandaag weer in Koseki.

Warschau definitief, Mindanao gebombardeerd. Bonn dagelijks. Landing Bretagne, Bombardement in buurt Nagasaki.

Hier luchtalarm en nachtploeg naar huis gestuurd.

14 augustus 1944

Op 't werk 1e en 2e deel Götz Kraft gelezen. Zeer mooi. Brandwond aan arm weer geheeld.

15 augustus 1944

Gewogen: 55 kg. Weddenschap: vóór januari eind oorlog.

22 augustus 1944

Al weer 4 dagen nachtdienst. Eten voor Koseki is een beetje vermeerderd. Het is waloe en terong wat de klok slaat. Geen vlees, geen vis praktisch. Eén keer bloedsoep en penssoep. Fantaseer op 't ogenblik veel over een kampeertocht met Jan en Theo in Holland. Wil een tent kopen en dan er op uit. Veel zien en lekker koken. Vandaag de kapitein op 't werk geweest. Hij sprak van loonsverhoging. Ook de baas van "djoe san” kwam nog kijken en was ook zeer tevreden.
Al een paar maal hier luchtalarm gehad.

De geallieerden 40 km ten Z. van Parijs en 20 km ten N. van Toulon. Landing op Sabang.

24 augustus 1944

Pietje is al 2 dagen weer op 't oorlogspad (film en cornedbeef uit goedang gestolen), 2 lui in de jail. Vanmiddag tampat van Dankaarts onderzocht: thee gevonden. Klappen uitgedeeld met riem. Barang in beslag genomen, ook bij veel anderen. De lui in de jail waren verraden. Eergisteren op 't werk "Götz Kraft" door de “taaie” en mijn maleise boekje door Pietje in beslag genomen.

31 augustug 1944

Koningin verjaardag. Otten houdt bij avondeten een kernachtig speechje en wij zingen 1e couplet Wilhelmus. We eten rijst met taugé. Toevallig ook een appeltje. Enige dagen geleden mijn schriften (ook dagboek sinds Kerstmis + tabak en pijpjes, sigaretten) door Pietje in beslag genomen. Hij is weer op ‘t oorlogspad. Sinds 10 dagen zitten er 9 lui in de jail vrijwel zonder eten vanwege wegnemen Rode Kruis barang. Nu zoekt hij naar verboden barang (schriften, boeken, enz.).

KORT RESUMÉ VAN KERSTFEEST 1943 - AUGUSTUS 1944

Veel kou geleden deze winter: steentjes afbikken buiten. Werken onder "Hansje" en de “Wakamoto-baas" viel wel mee, maar bij "de gek" was 't zwaar en we liepen dikwijls klappen en stokslagen op. De “gek” is nu weg en de “schele” is er voor in de plaats. Over de "gek" was n.l. tenslotte, toen hij weer iemand half kreupel had geslagen, een klacht ingediend bij de hetei (onze militaire bewakers). Sinds 6 weken werk ik inmiddels bij de Koseki, vullen en leeghalen van hete ovens. 25 minuten werken, 35 min. rust, enz. Gedurende de zomer vertrekken we uit het kamp om 6.30 u en komen 6.30 u weer terug van het werk. In oktober gaat de winterregeling in. Bij de Koseki krijgen we iets extra te eten. Weeg 55 kg. Is nu opgelopen tot 58 kg. We hebben 1 week dagdienst en dan een week nachtdienst, gevolgd door 1 week corvee. Dit laatste valt onder “de taaie” erg mee.

Eten:

Het bestaat uit rijst, of gadung of djawawoet (vogeltjeszaad) + sojabonen of gort en dan wat soep. In plaats van soep soms ook sambal gehakt of sambal vis. De soep is de laatste tijd erg dun, waloe, terong, zeewier, tallusstelen. Enige tijd terug kregen we ook wel eens witte of bruine bonen, of katjang idjoe soep. Sinds enige tijd zijn de rantsoenen sterk verminderd en dan weer eens verbeterd, zeer variabel dus, dankzij de luimen van de keuken-handsjou. Het kan ook wel zijn, dankzij het achteroverdrukken van voorraden. Op vrij dagen (2 x in de maand) krijgen we half rantsoen. Vruchten zien we zelden. Eieren nooit. Vis een enkele keer.

Inspecties:

Enige maanden geleden inspectie gehad van Rode Kruis. Er was weer een mens te zien. In de keuken uitstalling van 80 eieren en lege flessen. Toch is er wet het een en ander opgemerkt en meegedeeld: magere mensen, geen brieven, geen schoenen uitgereikt. R.K.- pakketten slechts voor klein deel uitgereikt.
Onlangs inspectie van Jap officieren en twee minderen. Nette lui. Keken ook op van magere mensen, informeerden naar eten, schoeisel. Vroegen of we liever thuis bleven op minder eten. De meeste handsjou's kozen het eerste, Scheepstra het laatste: 't eten kon toch moeilijk minder om in leven te blijven. Inmiddels is het eten nog niet beter.

Nieuws:

De Níppon Times (een krant) hebben we ongeveer sinds 't 2e front niet meer, ontvangen z.g. wegens papier tekort. Nu lekt er wel ‘t een en ander binnen. 6 juni 's morgens om. 5 uur inval in Caen. Nu zijn ze al in Chalon sur Marne. In. Parijs regering onder De Gaulle (Bonnet, Cartroux). Laars van Italië in geallieerde handen. Russen al in Bulgarije. In Pacific Saipan en twee andere eilanden v.d. Mariannen bezet. Bonin dagelijks gebombardeerd, ook Halmaheira, Anbon en Mandao. In Sabang geland. In Burma schijnt het ook goed te gaan. Reeds 2x luchtalarm hier en bombardementen op Japen. Russen reeds bij Warschau en Krakau, Zware bombardementen op Duitsland.

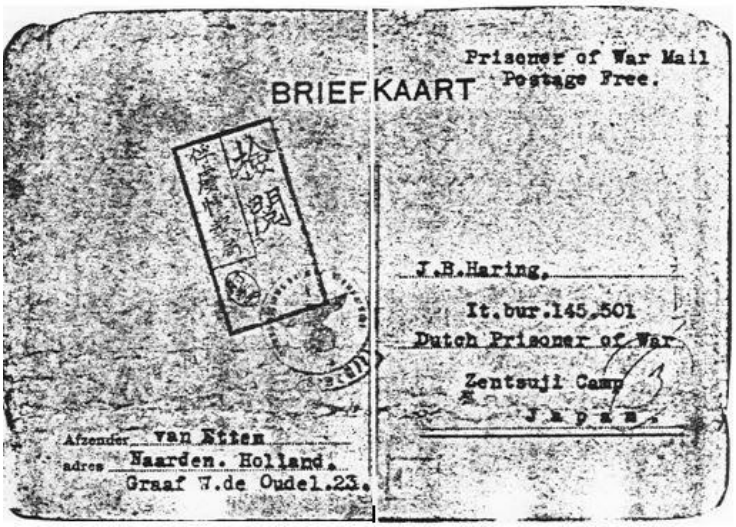

Brieven:

Al enige malen een briefje in 't Engels mogen wegsturen. Of ze ooit verzonden worden? Nog nimmer iets ontvangen. Vanuit Holland en een paar uit Indonesië zijn er binnen gekomen.

Gedachten:

Van de winter veel gedacht aan Holland. Blijkbaar tengevolge van het klimaat en de jaargetijden. Veel gedacht aan picknicken met de hele familie. En de laatste weken aan kamperen met Jan en Theo op een grote tocht door Brabant en Limburg:. zelf ons eigen potje maken,

spiegeleitjes, macaroni met ham en kaas, spekpannenkoeken met stroop, erwtensoep, boerenkool met worst, enz. repen Kwatta, Amsterdamse korstjes, taartjes, enz. De lege maag zal hierbij ook wel gedachtebepalend zijn geweest. Ofschoon mijn bedoeling ook is de kinderen met diverse streken van mooi Holland bekend te maken, teneinde beter van de streekromans van Collen, De Jong, De Man, enz. te kunnen genieten. Ook over de studie van de kinderen gedacht. Jan en Bep in ieder geval zo gauw mogelijk naar Holland. Bep naar Nijmegen, Jan naar Wageningen. Bep rechten studeren en in meisjesstudentenhuis en Jan op zichzelf wonen. Van der Goor heeft me daarover veel verteld. Ook heb ik veel gebeden, opdat tenminste één van mijn zoons priester mag worden. Ook veel gedacht over 't bouwen van een huis en ’t aanleggen van een tuin op ons stuk grond bij Bandoeng, voor ’t geval dat we in Indië zouden blijven.

Kampleven

Over 3 maanden zitten we al weer een jaar in "Isora". We slapen op matjes, boven en beneden. Ik slaap beneden. Ruime, luchtige barakken, beschikken over molton dekens. In de zomer geen dekens nodig. In de winter 4 à 5. Om 5 uur opstaan, 5.30 u appèl en eten, 6:30 u naar het werk, 's avonds om 6.30 u terug (eten in bento mee naar ‘t werk: soep in een paar tonnen), even baden, eten, 8.30 u appèl, 9 u slapen. Voor recreatie geen tijd, 's avonds na 't eten even een pijpje of sigaret roken (10 sigaretten per week, een pijpje gekocht voor 1.25 Yen). De tabak wordt clandestien gekocht en mogen we eigenlijk niet hebben, evenmin als de pijpjes. Andere dan kingsie-sigaretten ook niet. Op de zondagen moet er vaak nog binnen gewerkt worden. 's Avonds cabaret en “wie of wàt is dat". Jacobson spant zich hier nogal voor in (gisteravond, 3 sept. vier hij na afloop flauw). Er is een tuin aangelegd, allemaal oebi. Ook schuilloopgraven. Af en toe moet er ook voor de keuken gewerkt worden, óf op zondag, óf na ‘t werk in de fabriek: oebi schoonmaken, tallus-stengels afhalen, aardappels fijn snijden om te drogen. Hier wordt veel groenten gedroogd: waloe, terong, enz..

Algemene indrukken:

Japan is het land van de opgelapte broeken en jassen, van de regenjassen, van rijststro, van gedroogde en verpulverde levensmiddelen, van de vitaminetabletten (in plaats van eten), van de slapende werklieden, van djoto en djoto-nei, van njorossie en damé. Kinderen verzemelen straatmest en brengen het blijkbaar mee voor de tuin van de meester. Wegranden zijn beplant met groenten, fabrieken vaak ouderwets en slordig en weinig efficiënt, de treinen zijn afgeladen vol met werklieden.
In de ganzenpas komen ze de fabriek binnen (otjo toré). Uiterlijke vormen spelen een grote rol. Het werkvolk op de fabriek is zo beroerd niet, maar er heerst groot wantrouwen onder elkaar. Ze spelen nog wel eens een sigaret af, of wat prikkels of een oebi. Ze vinden de oorlog djoto nei, klagen over veel te korten, durven ons van de oorlog niets te vertellen. couranten worden zorgvuldig bewaakt. Ze lopen hier veel op slippers, schoenen weinig of van rubber. Japan is verder het land van de poeti's en de uniformpet. Wij moeten ze ook altijd dragen. De laatste tijd zien we veel luchtbeschermingsoefeningen en bouwen van schuilloopgraven. De kleding door de fabriek verstrekt is treurig, papier weefsel. Alles wat Sumitomo geeft is armoedig. De Amerikaanse Rode Kruis schoenen wekken dan ook nog al wat jaloezie. Onlangs kregen we Amerikaanse gasmaskertassen (djoto! mijn eigen gemaakte tas dus niet meer nodig).

Omgang mensen:

Ze worden prikkelbaar, vooral de jongeren onder ons. Ze nemen tegenover de ouderen vaak een onbeschofte houding aan. De verhouding Indo - Totok af en toe ook verscherpt. De Indo's gaan tegenover de Jap graag voor Indonesiër door. De Jap stimuleert trouwens graag de tegenstelling. Toch wordt nu bij de Koseki erkend, dat onze groep ‘t beste werkt. Met de “kerkdiensten”gaal het bezoek achteruit, in verband ook met de langere werktijden. Die zijn ook oorzaak, dat we 's avonds geen rozenhoedje meer kunnen bidden. Doch afgezien daarvan is er toch een verslapping te constateren, vooral bij de Indo's. of is het ook te wijten aan de verscherpte tegenstelling of aan kletserijen? ('s avonds bid ik nu maar een tientje, resp. voor allen thuis).

SEPTEMBER – DECEMBER 1944

5 september 1944

Gisteravond goed nieuws. Veel plaatsen in Noord Frankrijk vermeld: Lille, Verdut, Sedan. Het gaat schitterend. Ook in de Pacific schijnt grote activiteit te zijn (kaartje net 7 pijlen van aanval gezien).

Schrijf dit in vrije rijd bij de Koseki. Geruchten gaan er weer eens dat Pietje weggaat.

6 september 1944

150 km van Maastricht! Zware strijd in België, Brussel en Bergen al genoemd. Russen voorbij Boekarest. Kroonstad reeds in hun handen. Vandaag een kaartje van België en Nederland in de courant. Verbinding Frankrijk N. Italië tot stand.

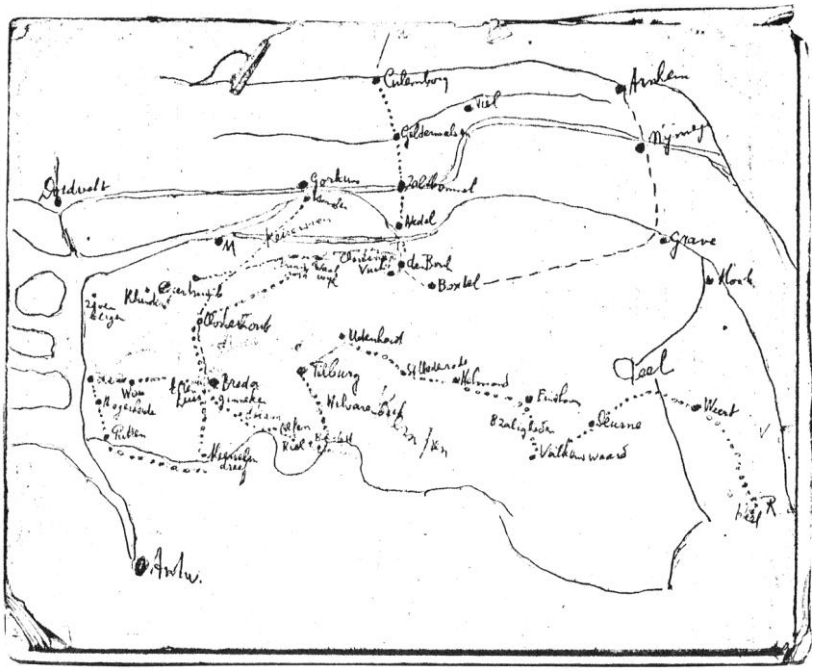

Een kaartje van Brabant achter dit dagboek getekend met een gestippelde fietstocht en met aantekeningen van diverse plaatsen. wanneer zal ik met Jan en Theo of misschien met de hele familie die fietstocht kunnen maken? Het gaat goed in Europa. Het volgend jaar om deze tijd thuis ?

12 september 1944

Weer in nachtdienst.

Zeer goed nieuws. In Frankrijk en België opruimingsgevechten. De Siegfriedlinie al genoemd! Stoot via Luik naar het noorden en via Antwerpen naar West Brabant, richting Rottendam. Landing in Kroatië, Roemenië wapenstilstand, Bulgarije in Russische handen. Uit Pacific ook goede berichten. Java onafhankelijk onder Soekarno.

16 september 1944

Eindelijk na 3 weken weer eens 10 sigaretten gekregen. Salaris gebeurd 4,35 Yen. Brieven en briefkaarten binnengekomen. Die uit Holland waren geadresseerd aan ons kamp. Die uit Indonesië niet. Blijkbaar weten ze daar niet, dat we in Japan zitten, Ik ontving een briefkaart van Eddy v. Etten. Alles goed bij hen en bij de fam. Sjoukes. Ik was er zeer blij mee. Wacht nu op bericht,en van Java en Hol land.

Nieuws zeer goed. Aken bezet. Zware strijd bij Keulen. Ik ontkom niet aan de indruk, dat de Duitsers de geallieerden binnenlaten, als tegenwicht tegen de Russen, gezien ook het krampachtig verzet tegen de Rus. Zou Rommel “gemene zaak" met de geallieerden maken? Het eind is nu toch wel in zicht.

Het eten nog steeds hopeloos: waloe, terong en zeewiersoep. Vanmiddag enige uren wakker gelegen en veel gedacht aan de toekomst. Uitgegaan van de gedachte, dat ik met een behoorlijk pensioen naar Holland kan gaan, bepiekerde ik, daar zo gauw mogelijk ander lonend werk te krijgen b.v. op het kantoor van "oom” Sjoukes en dan in Amsterdam of iets erbuiten te gaan wonen. Dat zou de studiemogelijkheden voor de kinderen ineens oplossen.

20, september 1944

3 dagen steen bikken gehad onder een nieuwe prettige handsjou.

Nieuws: conferentie in Quebec tussen Roosevelt en Churchil en Rus over Europese en Pacific problemen. Hevige strijd bij Keulen en Koblenz. Louzon en Palau hevig gebombardeerd. Eiland Morotai (ten N. v. Halmaheira) bezet. Landingen met glijders bij Nijmegen, Tilburg en Eindhoven.

22 september 1944

Gisteren met v.d. Goor gesproken over Odijk en Bunnink. Daar is zeer goede kleigrond aan Kromme Rijn en arbeiderswoningen met boomgaarden en tuinen van 1 tot 2 ha. Zoiets kopen, dat lijkt me. Het huis natuurlijk vergroten.

Nieuws: brug bij Nijmegen genomen, strijd bij Aken en in Betuwe. Sofía en Saloniki door Russen bezet.

26 september 1944

Nieuws: parachutisten bij Utrecht en Arnhem. Bij Vreeswijk over de Lek doorstoot naar Zuiderzee. Russen bij Ríga, ten N. van Warschau over de Wychsel. 500 Vliegtuigen boven Manila.

27 september 1944

Grote zee- en luchtslag ten 0. v. Filippijnen. Onderhandelingen tussen Amerika, Engeland en Nederland.

Inspectie van kolonels morgen. Vanavond weer een bultzak gekregen Hoera! Met 1 oktober zal rantsoen verhoogd worden (:?). 50 Hollanders uit ander kamp zullen bij ons komen.

28 september 1944

Ik denk nog dagelijks aan vestiging in Odijk: kippen, eenden, fazanten, konijnen, vissen, groenten, vruchten.

Nieuws: Vliegveld Kendari (Z. Celebes) gebombardeerd. Strijd in de Eifel.

29 september 1944

Straatgevechten in Warschau.

Tromp gaat uit Koseki: te zwaar. 8 Visjes bij de rijst.

30 september 1944

Riga in Russische handen.

Morgen, zondag, wordt doorgewerkt. Wij zijn vrij en gaan vanavond in nachtdienst. Hopen naar op 3 ploegenstelsel (8 uur).

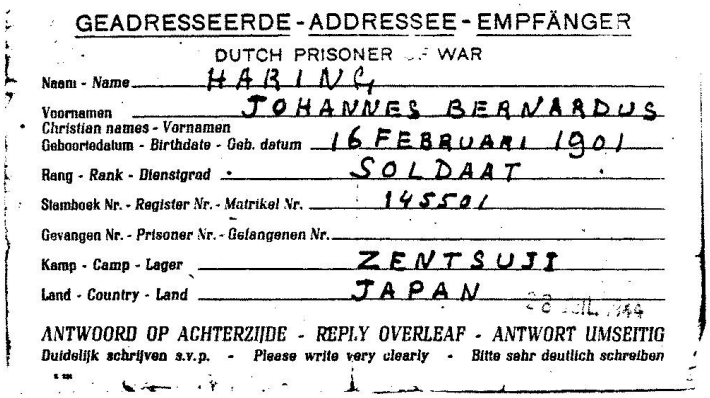

GEADRESSEERDE - ADDRESSEE - EMPFÄNGER

DUTCH PRISONER OF WAR

Naam - Name HABING

Voornamen JOHANNES BERNARDUS

Christian names - Vornamen

Geboortedatum - Birthdate - Geb. datum 16 FEBRUARI 1901

Rang - Rank - Dienstgrad SOLDAAT

Stamboek Nr. - Register Nr. - Matrikel Nr. 145501

Gevangen Nr. - Prisoner Nr. - Gefangenen Nr.

Kamp - Camp - Lager ZENTSUJI

Land - Country - Land JAPAN

ANTWOORD OP ACHTERZIJDE - REPLY OVERLEAF - ANTWORT UMSEITIG

Duidelijk schrijven a.v.p. - Please write very clearly - Bitte sehr deutlich schreiben

5 oktober 1944

Nieuws van laatste dagen: Russen zullen via Transilvanische Alpen Hongarije binnenvallen. Strijd in Brabant en bij Arnhem. Guarni ín Amerikaanse handen, 20 km. opgerukt in oost Italië. Er zal conferentie komen in Turijn tussen Roosevelt, Chrchil en Stalin. Balikpapan gebombardeerd. Tankslag tussen Maginotlinie en Siegfriedlinie.

Ik weeg 60 kg. Eten iets beter: pens en bloed. Stuk zeep geruild tegen 2 lomboks en 2 sigaretten.

8 oktober 1944

Beroerde ervaring met v.d. Goor. Ik zou Van Rempt tabak ruilen tegen sigaretten. Rempt geeft de tabak aan v.d. Goor, denkende dat we samen zullen doen. Van der Goor pikt 't zelf in. Weer een teken van leven van 't Rode Kruis. We kregen vandaag: 1/5 klim, 1/5 porc, 1/5 cornedbeef, 2 klontjes suiker, 1 pruim, 5 Chesterfields.

Nieuws: Belgrado bedreigd 1000 vliegtuigen boven Nederland, 2000 boven Z. Duitsland.

Vandaag bridgedrive en toneel.

15 oktober 1944

Agaath jarig en wel een bijzondere verjaardag (50 j.). Nu verlang ik bijzonder naar je, meid. Ik hoop en verwacht, dat dit je laatste verjaardag is, die we niet samen vieren. Bijzonder omhelsd hoor, ook alle vijf de kinderen. Ik voel me goed, maar ben mager (56½ kg). Ik hoop deze winter goed door te komen meid.

Het nieuws was vandaag zeer opbeurend. Memel ingesloten. Bombardement op Kíoetsjoe, hier vlakbij geen luchtalarm maar zeer veel belangstelling voor de radio.

Onder 't genot van een Kingsie schrijf ik dit. We krijgen helaas weinig te roken, zodat ik nu niet kan trakteren. Lieve meid en kinderen, houd je ook goed! Met v.d. Goor heb ik gebroken. Ben bij Dankaerts en "De Boots" gaan zitten, voelde me niet thuis bij zo'n uitgerekende kerel, Ging zelf ook in die richting en voel daar niets voor. Gisteren weer met Rozenhoedje begonnen, omdat we nu wat vroeger thuiskomen. Nu meid, nogmaals, houd je goed, ik doe ook mijn best. Allemaal hartelijk omhelsd door jullie zeer liefhebbende man en paps. Dag hoor.

Nog geen brief. Ine en Eddy bericht teruggezonden.

16 oktober 1944

Brief uit Holland van Piet uit Amersfoort. Hij heeft dochter, Bora een zoon. Tante Maartje overleden.

Nieuws: Russen in Noord Hongarije. Aken ontruimd, dicht bij Keulen. Russen in Koningsbergen. Fornosa beschoten. Twee vloten op weg naar Filippijnen en Formosa. Eden en Churchill in Moskou.

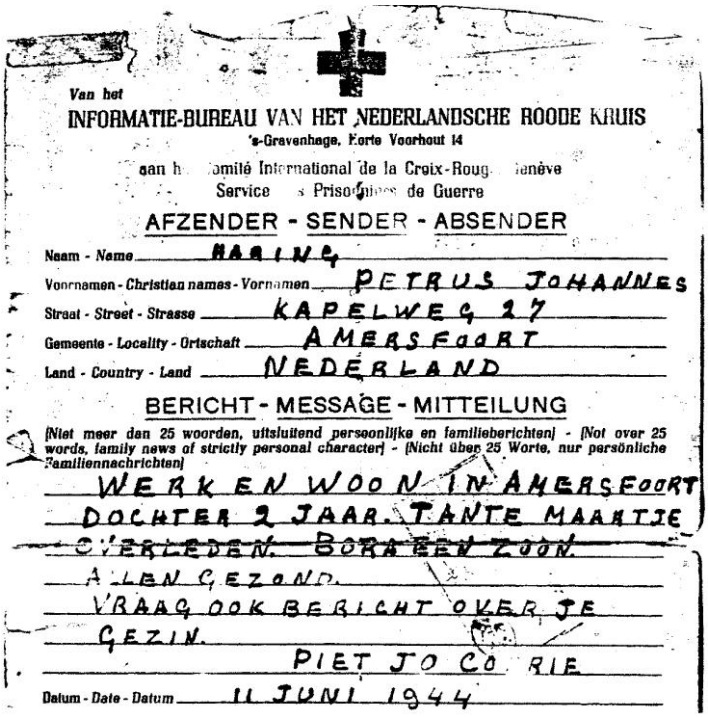

Van het
INFORMATIE-BUREAU VAN HET NEDERLANDSCHE ROODE KRUIS
's-Gravenhage, Korte Voorhout 14
aan h... omité International de la Croix-Roug... ...nève
Service ... Prisonniers de Guerre

AFZENDER - SENDER - ABSENDER

Naam - Name HARING
Voornamen - Christian names - Vornamen PETRUS JOHANNES
Straat - Street - Strasse KAPELWEG 27
Gemeente - Locality - Ortschaft AMERSFOORT
Land - Country - Land NEDERLAND

BERICHT - MESSAGE - MITTEILUNG

(Niet meer dan 25 woorden, uitsluitend persoonlijke en familieberichten) - (Not over 25 words, family news of strictly personal character) - (Nicht über 25 Worte, nur persönliche Familiennachrichten)

WERK EN WOON IN AMERSFOORT
DOCHTER 2 JAAR. TANTE MAARTJE
OVERLEDEN. BORA EEN ZOON.
ALLEN GEZOND.
VRAAG OOK BERICHT OVER JE
GEZIN.
PIET JO CO RIE

Datum - Date - Datum 11 JUNI 1944

17 oktober 1944

Landing te Breskens. Memel binnengerukt; Athene bezet, Volgens Jap: grote verliezen van Amerikaanse vloot bij Filippijnen. Ze veronderstellen landing op Filippijnen.

19 oktober 1944

Rommel gesneuveld. Gevechten op Walgeren,en en bij Gennep. Zware bombardementen op Benlijn, Duisburg enz. (1200 toestellen). Belgrado gevallen. Zware bombardementen op Formosa, Rivekive eilanden, Manila. Turkije heeft partij gekozen. Jappen spreken van verlies van 10 vliegdekschepen, 2 slagschepen enz. van de Amerikanen.

20 oktober 1944

Nieuws: bombardementen op Hongkong, Halmaheíra, Anbon, Makassar, enz.

Morgenavond weer nachtdienst, Dus halve vrije zondag. Nu zaterdagavondstemming, zij 't met een hongerige maag.

25 oktober 1944

Eiland Letha, tussen Mindao en Luzon bezet. Strijd in Slowakije en zeer zwaar ten 0. van Aken, op Walcheren en Z.-Beierland.

29 oktober 1944

Gisteren Piet jarig. Hoop hem spoedig weer te zien. Vandaag uit nachtdienst. Lees nu: "Murder must advertise", een zeer aardig boek.

Zeer goed nieuws: Mac Arthur, heeft verklaard de Filippijnen binnen 1 maand te heroveren. Landing op Letha. Een Japans slagschip zwaar beschadigd. Koningsbergen en Keulen veroverd. Algemene wapenstilstand van Hongarije.

Denk de laatste dagen weer veel aan huis aan pensioen in Holland, in de buurt van Utrecht, aan goed eten (het potje is weer hopeloos).

31 oktober 1944

Vanochtend mededeling, dat er groot nieuws was. Maar wat? Vandaag de suggestie gekregen om bij pensionnering in Bennekom te gaan wonen, zeer mooie streek, aardige huizen, goedkope grond, dicht bij Wageningen, Amersfoort en Arnhem. Voel hier veel voor, toch ook voor Odijk, waar veel katholieken wonen.

2 november 1944

Allerzielen. Gisteren Allerheiligendienst gehad. Lig nu ziek te bed: pijn in rechterborst. Heb gevraagd uit de Koseki te gaan: wordt te zwaar.

Nieuws: Letha, met 2 vliegvelden in Amerikaanse handen. Jap. minister-president heeft verklaard, dat ze strijden tegen een zeer sterke vijand. In deze beslissende slag moet alles gedaan worden voor productie van oorlogsmateriaal. Manila zw)aar gebombardeerd.

3 november 1944

Dordrecht in Engelse handen. Straatgevechten in Den Bosch. Duitsers trekken verder teug. Essen door 5000 vliegtuigen gebombardeerd.

Vandaag vrij: Jap. feestdag. Blijf morgen nog thuis.

6 november 1944

Reeds 5 dagen "thuis". Ben weer hersteld. In de keuken wat kra verdiend.

Breda en Walcheren ontruimd. Duitsers terug over de Maas. Een B29 bommenwerper boven Tokio! Tracië door Russen ontruimd en door Engelsen bezet. Albanië en Joegoslavië praktische vrij.

Begonnen met kerstliederen. Van Velzen zal het algemene en ons koor leiden.

8 november 1944

Regen. Weinig herdenking van de 8ste van de maand! Makkelijke dag in werkplaats. Tabak raakt op. Geen bauxiet meer. Twee maal varken geslacht. We krijgen ongeveer de helft. Laten we 't hopen. Gisteren Oebi steeltjes geplukt; 40 kg. oebi verstrekt, maar 20 kg. rijst minder. Australische winterjas gekregen en van Rode Kruis een jaeger borstrok. Denk veel aan gezellig huis in Bennekom of Odijk. Met Agaath lekker lunchen in Utrecht of Wageningen, taartjes eten en koffie met slagroom, thuis thee met cake of speculaas of sprits!

2 november 1944

Straatgevechten in Boedapest. Roosevelt met algemene stemmen herkozen. Duitsers over Hollands Diep teruggedreven. Gevechten bij Leusden en Arnhem. Bombardementen in Duitsland.

Tot nu toe van 't varken alleen vat vetsmaak in de soep geproefd.

12 november 1944

Zondag, vrije dag, 2 uur aan schuilloopgraven gewerkt. Krijg geen ander winterpak. Met kerstliederen overschrijven bezig. Van ‘t varken wat kaantjes geproefd.

14 november 1944

Groot offensief in Saargebied en Oost Pruisen. Kioetsjoe en andere eilanden gebombardeerd.

Rempt 2 dagen in jail. Het is reeds behoorlijk koud. Alsmaar rijst met groentesoep. Zand gesjouwd.

17 november 1944

2 Dagen steentjes "gevleid" in de kou.

Amerikaanse verliezen: 1 slagschip, 10 vliegdekschepen, 40 destroyers, 5 kruisers! Lethe bezet! Donau gebied ontruimd. Hevige gevechten ten 0. van Meta.. Raketbommen vanuit Schönemünde op Londen en Parijs. De “Von Tirpitz” zwaar beschadigd..

Krijg vitaminepillen van de dokter. Longen in orde, weeg 53 kg, dus weer 3 kg achteruit. Nannie jarig. Gefeliciteerd hoor, tot volgend jaar, meid.

23 november 1944

Gisteren Pietje weer eens gedonderd. Alle zieken hebben moeten werken en op 't appel werd gezegd, dat halve zieken de jail ingingen en buikpatiënten geen eten kregen. Gevolg: vandaag weinig zieken. Weer 2 kleine visjes gehad en goulash met 2 snippertjes vlees. Een paar dagen geleden een paar maïskolven extra. Voel me vandaag erg moe.

Nieuws: Grote stoot van Hongarije naar Oostenrijk. Mühlhausen aan de Rijn bereikt, groot offensief in W. Duitsland. Offensief in Burma, richting Mandelé.

26 november 1944

Inspectie van Pietje en Wakamoto. Goed afgelopen. Vanavond weer een toneelstuk.

Saarbrücken en Straatsburg bereikt. Dagelijks 3000 vliegtuigen boven Nederland.

Van de week weer 6 djeroekjes. Onder nieuwe handsjou hout gehakt: zwaar werk, maar wel prettig. winterpak gekregen, heel goed.

27 november 1944

Worosjilof naar firstline. De Gaulle ín Moskou. Een deel van de Atlantische vloot naar, Pacific. Besprekingen over gebruik van Franse troepen in Pacific. Tokio met 70 B 29-bornmerunerpers bestookt.

Vandaag1e luchtalarm, onmiddellijk gevolgd door luchtgevaar. Toen gingen we om 2 uur al van de fabriek naar Isora (ons kamp).

30 november 1944

De hele week al hout gehakt. 5½ sigaret kwijtgeraakt bij cabaret zondag.

Vlootactie ten 0. van Luzon. Osaka gebombardeerd.

Voel me iels beter, ofschoon slap. Vogeltjeszaad en wat rijst en groenten is nu ons enig voedsel, bonen zijn op. Gisteren sawi-struiken bij de varkens vandaan gehaald.

1 december 1944

Saarbrücken en Straatsburg bezet, overal vorderingen maar langzaam. Rus al over de Donau.

4 december 1944

Denk veel aan gezellige Sint Nicolaas avonden. Het is al vrij koud. Sneeuw op omringende toppen. Werk nu al een paar dagen in een zuurketel, om 't zuur van de roosters te bikken. Al 2 dagen veel djawawoet, gisteravond bijna 3 mokken. Goddank, doch vrijwel dagelijks alleen groentesoep. Mogen nu winterjas dragen.

10 december 1944

Vrije zondag. Op 8 dec. B 29 boven ons kamp, luchtalarm, in de schuilkelder, naar Isora terug. ‘s-Middags weer aan het werk. Gisteren schuilloopgraven maken. Inspectie van Jap. majoor. R.K. pakketten (800 st.) binnen.

21 december 1944

Sinds een week thuis, woog op de 15^{e} 48,7 kg. Mijn rechterhand en benen zijn opgezet, de hand is krachteloos, vandaar 't gebruik van de schrijfmachine. Swarzman overleden, bij zijn begrafenis gebeden. Rode Kruis pakketten gekregen, drukke ruilhandel. Met behulp hiervan zal ik wel weer bij komen. Zojuist hoor ik, dat Pietje weggaat: een zegen.

Landingen op Minduro. Veel bombardementen op Japan. Tegenoffensief van de Duitsers.

28 Januari 1945

Kan weer schrijven, hoewel nog moeilijk. Werk nu 2 weken bij de Garinzan. Tot zo lang "thuis" gebleven als binnenwerker. Ben nu sterker, dank zij extra eten, vitamine B injecties en vitaminetabletten. Waterzucht is nu verdwenen. Gewicht 52 kg. Inmiddels nog 2 mensen overleden, n.l. Johannes en Tieman, 1e longontsteking, 2e aan waterzucht in de longen. Het. eten is nog steeds droevig: rats van gadung + groenten. Het Rode Kruis pakket is al 3 weken op. Krijgen vandaag vermoedelijk een nieuw pakket. De nieuwe tolk is een sympathieke vent en welwillend.

Nieuws: offensief van de moffen gestuit, de Russen zwaar in de aanval: in Siberië over de grens, 250 km ter. W. van Waschau. Landingen op Luzon en andere eilanden. Veel bombardementen op Japan.

Palembang gebombardeerd.

Een schitterend kerstfeest gevierd. Door Jap weinig verstrekt, doch nu hadden we onze R.K.-pakketten en de keuken had broodjes gestoomd. Zaal mooi versierd. Cabaret goed verzorgd:""t Duurt niet lang meer", titel van een liedje. Nieuwjaar onopvallend verlopen.

5 februari 1945

Vorige week van de Jap eindelijk weer eens wat vlees en vet gekregen. Juist had ik ook kaas en boter aangesproken en kreeg prompt darmkatar. Heb nu ook veel last van een val op m'n stuitje in ' t jasme-lokaal. Vandaag al weer 480 R.K.-pakketten binnen gekomen. "'t Gaat nu goed (2x), 't gaat zoals 't moet".

Nieuws: overweldigend: Koníngsbergen gevallen. Russen over de Oder, op 63 km van Berlijn. Op Filippijnen een B29-corps opgericht. Mandalé in Engelse handen (op weg naar Rangoon?). Amerikaans offensief in "t Westen.

De verjaardag van moeder (2 februari) niet ongemerkt voorbij laten gaan: een blikje prem open gemaakt. Er wordt veel geruild van de pakketten. Ik heb nu 3½ kaas en 4 vleeswaren, krenten, zalm, paté, 4 boter, 8 pakjes sigaretten, 1 koffie, maar ben suiker, melk en chocolade kwijt.

12 februari 1945

Gisteren La Valette overleden aan longontsteking. Heb nog steeds bronchitis, voel me echter vrij goed, alleen nog pijn onder in m'n ruggengraat. Vanavond weer gewoon rats.

Goed nieuws: België weer in geallieerde handen, Keulen en Düsseldorf binnengerukt. Straatgevechten in Manila.

Er zijn veel mensen met waterzucht in het kamp, velen worden echter toch door jappendokter naar 't werk gestuurd.

18 februari 1945

Op mijn verjaardag veel aan huis gedacht. Heb vaste overtuiging: volgend jaar thuis. Een blik cornedbeef geslacht en op de kachel van Garinsan "gesnierkd". Heerlijke Camels gerookt. Ben bijna weer aan snakhaaltje toe. Vandaag is er hondenvlees binnen! Allen zijn blij. Een brief aan Piet geschreven. Woog op 15 febr. 57,6 kilo. Mooi.

27 februari 1945

Lig al sinds 6 dagen in het ziekenhuis, kreeg op weg naar "huis" n.l. erge pijn in linker long, Ik had reeds een paar weken behoorlijke ischias. De dokter constateerde gelukkig geen longontsteking, meer zware griep. Bovendien nog diarree, met af en toe een ongelukje. Ga nu flink vooruit. Op 24 februari kregen we weer R.K.-pakket, spreek dat weer duchtig aan. Gelukkig dat we "Jantje", die nieuwe tolk hebben.

3 maart 1945

Nog in ziekenboeg. Gelezen "Nacht in Bombay" van Louis Bromfield. Vroeger al eens een stuk gelezen uit "Kim" van Kipliny. Bevalt hier goed. Gisteren krenten geruild tegen kaas en 2 eitjes. Die laatste smaakten goed.

Eiland van Bonigroep + 2 vliegvelden bezet, 600 toestellen boven Tokio.

5 maart 1945

Uitlating van Atlee, dat Nederland vergroot zal worden met deel van Duitsland! Danzíg in Russische handen. Landing op Pelawan.

Het eten is miserabel. Vanmorgen alleen maar wat pap. Vanmiddag slecht gevulde bento + tallinsoep. Wat zijn we dankbaar voor de R.K. -pakketten. Morgen tante Maartje jarig. Bij mijn buurman weer chocolade tegen sigaretten geruild. Er zijn veel zieken, die longontsteking of griep hebben.

8 maart 1945

Veel luchtalarm de laatste nachten. Gisteren is De Waal overleden aan longontsteking. Ik heb nog steeds wat griep te pakken en ben nog thuis.

Rede van Roosevelt: Duitsland zal verdeeld worden in 4 invloedssferen, samenwerking met Russische generalestaf, 25 april conferentie in San Francisco.

11 maart 1945

Ben op de 8e weer opgenomen in ziekenzaal|. Vocht tussen longen en longvlies. Dokter heeft inmiddels punctie toegepast en 3 dl vocht afgetapt. Heb een eitje en een paar djeroeks gekregen. Ook een paar eitjes gekocht voor zeep. M'n laatste blikje worst geslacht. Voel me dank zij worst en kaas, toch tamelijk fit. We krijgen pas de 25ste weer een pakket. De oude Gersen is nog ernstig ziek. Het begint al aardig voorjaar te worden.

15 maart 1945

Op de 13e is Gersen overleden. Eten: 3 x per dag gadung sadja. Dokter trakteerde gisteren op omelet. Zondag bij loting ¼ melk getrokken, omgezet in 3 pakjes sigaretten. Deze zal ik successievelijk omzetten in 6 eieren.

Op verschillende plaatsen zijn de Amerikanen al over de Rijn.

De Jap. kapitein hield gisteren een toespraak. We moeten gehoorzaam zijn en niet denken, dat de geallieerden nu zullen winnen. Vandaag weer uit ziekenzaaltje. Er is nog veel vocht in mijn borst, doch dokter wacht met aftappen op uitslag onderzoek van het vocht.

18 maart 1945

Zondag, 5e van de Vasten. Reeds 4 eitjes gekocht, 2 opgepeuzeld.

Russen over O)der. Amerikanen 60 km over Rijn. Remagen en Koningwínter bezet.

Zit hier heerlijk in de zon en denk veel aan Agaath, koffie met slagroom en tompoezen. Lees in "Modern History". Vandaag 2 x luchtalarm. Japanse premier bezoekt geteisterde streken.

20 maart 1945

Gisteren op St.Jozefdag veel Amerikaanse vliegtuigen boven ons! Eén Japans vliegtuig neergeschoten. Vliegveld in de buurt gebombardeerd. 4 x Luchtalarm.

Stettin bezet. Zuiden kiest geallieerde zijde.

31 maart 1945

Sinds een week weer op 't werk. Daarvoor 4 dagen in de tuin op de berg gewerkt. Dat was eerst zwaar. Nu voel ik me weer vrij goed. Vandaag Sakapoea overleden, de 6e dit jaar. We werken met 5 man, de rest is gedetacheerd. We krijgen af en toe wat sambal tri en wat djeroeks, ook meer groenten.

Nieuws: 60 km ten 0. van Frankfurt, Ladingen op Kabeleilanden.

Veel luchtalarm. Gelukkig weer met 12 man. Er komen nog enkele brieven uit Holland, niet uit Indië. Gisteren was het Goede Vrijdag.

1 april 1945

Pasen. Werk: karretjes stenen naar zee (zwaar), zeer mooi weer. Sambal tri, sambal gehakt! Daarna kerkdienst, gelukkig weer 14 man.

3 april 1945

Zeer goed nieuws: Münster, Hessen, Paderborm, Mannheim. Berlijn open stad. Grote slag bij Kabeleiland.

5 april 1945

Jan jarig. Denk veel aan huis en Jan en fietstocht met Jan en Theo in Holland. 't Volgend jaar, Jan, vier ik ’t zeker thuis en dan heel extra, 18 jaar!

Bezetting Kabeleiland, 1400 schepen, waarvan 80 vernietigd (!?).

8 april 1945

Goed nieuws: 4 stoten in Duitsland, naar Bremen, Hannover, Leipzig en Neurenberg", 20 km van Wenen. Met 17 divisies op weg naar Rangoen.

's Avonds mis van beloken Pasen (7 man).

13 april 1945

Anneke jarig. Een stevige zoen, hoor meid. Zo-even een Turks bad genomen en nu onder 't genot van ¼ sigaret aan 't schrijven. De "bolle" was weer goed in z' n zin. Nu bezig met sloperswerk. Ik denk op 't ogenblik veel aan de terugreis en wat ik voor jullie mee zal nemen, hoe de ontmoeting zal zijn; eerst naar de kerk om God te danken voor behouden terugzien, dan gezellig ergens (vooral lekker) gaan eten, waarbij ik jullie dan versnaperingen, die ik aan boord heb opgespaard, zal geven, alsook de dingen, die ik hier gemaakt heb. Wat zullen we elkaar daarbij veel te vertellen hebben. Een vast voornemen om de eerstvolgende verjaardagen 5 dubbel te vieren.

Nieuws: Hengelo bereikt, nog strijd bij Arnhem,op 8 km van Wenen. Tokio zwaar gebombardeerd (120 B29-ers en P51 jagers). Vliegvelden op kabeleiland in gebruik.

Steens en Van Velzen steeds wegens ziekte thuis. Waar blijft her R.K. pakket?

14 april 1945

Nieuws: 8 km van Bremen, paratroepen Oost Drenthe, op weg naar Maagdenburg.

Er hebben op 't ogenblik veel verhuizingen plaats en afbraak van houten huizen, het wordt benauwend voor de heren, elke dag 2 à 3 keer luchtalarm.

16 april 1945

Gisteravond kerkdienst (8 man), 22 man voor Rozenkrans. Vandaag spijkers uittrekken en 5 dikke preien van baas gekregen. De nieuwe baas valt mee.

Nieuws: Van Arnhem doorgestoten naar Zuiderzee. Straatgevechten in Emden.

Kabinetswisseling in Japan (oud-generaal aan 't hoofd). Mosterd en djintan gekregen, ook wat lombok. Geruchten over R.K. pakketten.

18 april 1945

Nieuws: 20 km van Berlijn (ten Z. van Maagdenburg over de Elbe). Ook Hamburg bereikt, bij Deventer over de IJssel. Russen trekken ook op naar Benlijn. Bombardementen op ons eiland.

Van Heert raapt een stompje sigaret op, waar Jap en wij bij staan! 2 x luchtalarm. Alleen maar rats. Ratten lusten ook prei.

19 april 1945

Nieuws: Himler verklaart Berlijn in staat van beleg. Chemnitz bezet, ook Hannover. Molotof naar conferentie San Francisco. Opvolger van Roosevelt is vermoedelijk een generaal. Bayreuth bezet. Vandaag toban geweest en 5 sigaretten verdiend.

21 april 1945

Hitler jarig! Toban geweest, prei, zout, worteltjes gekregen. Van Krikhof een halve Chesterfield gekregen en samen met Steens opgerookt. Extra groentesoep op werk. Sloffen gemaakt. Van Lopulalang, een half ei kregen. Ik word met de dag ongeduldiger, voel me uitstekend.

25 april 1945

Conferentie San Francisco begonnen. Berlijn van drie kanten door Russen binnengetrokken en waterleiding in hun bezit. Leipzig bezet. Göbbels roept noodtoestand uit voor Rijk.

Er werken hier al werklieden uit Osaka. Er worden pillboxes gebouwd. Gisteren 2 sigaretten van Jap op 't werk gekregen, vandaag prei en oedang. Gisteren soep met hondenvlees.

26 april 1945

2 Jaar in Japan. Vandaag duidelijk bommen in de buurt ontploft..

27 april 1945

Bij thuiskomst ½ R.K. pakket gekregen. Droevig bericht van overlijden Smit: in oven gevallen van 200ºC.

Nieuws: president van Amerika heeft Duitsland en Japan voor keus gesteld óf onvoorwaardelijke overgave óf algehele vernietiging..

Dagelijks 4 à 5 keer luchtalarm.

2 mei 1945

Maandag 30 april Juliana jarig. Vrij gehad, vanwege sterfgeval. Otten hield 's avonds een speechje + Wilhelmus. In de tuin moeten werken. (in de eetzaal omlijsting met "je Maintiendrai").

Nieuws: gevechten op Alexanderplatz in Berlijn. Russen oven de Elbe, in contact met geallieerden. Vliegveld in Rangoen door gliders genomen. Milaan en Turijn bezet.

Vandaag raapte Van Heert prei van de grond op.

3 mei 1945

Bij thuiskomst bericht: Hitler en Mussolini dood! Het eind in zicht.. Hoe zal Japan reageren? Vanmorgen hoorden we, dat men in Amerika het einde elke dag verwachtte. München bezet.

Vanavond maken we een zalm- en kaasblik open! Nu een Chesterfield opsteken (ik wit er echter 10 bewaren voor Bep's verjaardag).

4 rnei 1945

Weer 4 keer luchtalarm, 60 B29-ers overgevlogen en in de buurt gebombardeerd. Jappen zeer geagiteerd. Wij ook in schuilkelders. 't wordt hier menens.

Tarakon bezet. Göbels zelfmoord. Hitler en Mussolini betoel dood. De laatste gefusilleerd. Italiaanse en Duitse Legers geven zich over. God zij dank.

8 mei 1945

Vandaag ons 1e bombardement, lichte bommen. We moesten ons gauw plat neerleggen, voor schuilkelders te laat! Gerapporteerd aan tolk. Bij 't naar huis gaan een omweg door tunnel genomen, we mochten ravage niet zien en er waren tijdbommen bij.

Nieuws: Montgomery geeft last aan Döritz om de Duitse Legers te gelasten zich oven te geven. Dit gebeurde op 5 mei. Dus Holland vrij!

Een weddenschap om 10 Chesterfields gewonnen.

9 mei 1945

Aan de vooravond van Bep's verjaardag. Houd krampachtig m'n 10 Chesterfields vast, zit dus nu zonder sigaret. Vandaag een B 29 overgevlogen.

10 mei 1945

Weer historische en emotionele dag. Ik herinner me nog als de dag van gisteren de geboorte van mijn lieve Bep, 21 jaar geleden. Ik had toen niet kunnen denken over 21 jaar in de schuilloopgraaf van een Japans krijgsgevangenkamp de hele morgen van 7-11 uur te moeten doorbrengen. Weer zware bombardementen vlak in de buurt. 5 Vliegtuigen zien overvliegen. Vanmorgen de verjaardag bij het "ontbijt" gevierd met een blik worst (vanavond de rest). er was ook toevallig een visje en een djeroek bij.

Aan de meeste rokers van de Gariman een sigaret aangeboden en ik werd hartelijk gefeliciteerd. Krikhof gaf me zelfs wat vispoeder. Vanavond nog samen met Steens en Van Velzen een sigaret roken. Dus

ongemerkt laat ik deze dag niet voorbijgaan. ‘t Volgend jaar beslist thuis hoor Bep en dan wordt 't een zeer groot feest! Bij het bombardement van 2 dagen geleden waren 5 doden en 8 gewonden. We moeten nog steeds een omweg maken naar ‘t werk. Bij velen bestaat de verwachting, dat 't over 4 à 5 maanden wel afgelopen zal zijn en dat de volgende maand al landingen zullen plaats hebben. Van Bep neem ik nu afscheid met een stevige zoen. Meid, houd je goed. Ik weet, hoe je naar je vader verlangt en jij weet 't van mij. P.S. Vanavond gekregen 1¼ djeroek, zoethout stokjes (nu kunnen we met recht op een houtje bijten), ¼ busje lombok, 2 busjes "schoonheids"-poeder en wat zeewier. Dit alles is de opbrengst van een aluminium pannetje. Een tientje gebeden voor fan. Haring.

11 mei 1945

Vandaag weer 4 x luchtalarm. Tot 9 uur op de berg gewerkt en toen naar de fabriek, waar we om 3.30 uur in de schuilkelders gingen. Geen bommen, weer was slecht.

13 mei 1945

Nieuws: op 7 mei officiële overgave van Duitsland te Reims. 40 Engelse oorlogsschepen Oslo binnengevaren voor bezetting Noorwegen.

Vanochtend eens geen luchtalarm. Zou er een ultimatum geweest zijn? De Garisan heeft de sweepstake gewonnen, 3 sigaretten en ½ sinaasappel + scheermesje.

Buit in Noorwegen: 200 Duitse duikboten en 500 vliegtuigen. Göring gevangen genomen, ook Mussert in Utrecht. Alle Duitsers Nederland uit op 9 mei (1200 man).

Er gaan geruchten dat Jamené (het kamp van de Australiërs) wordt opgeheven en dat ze hier komen.

16 mei 1945

Over enkele dagen zullen de nieuwelingen komen. Bij Jomitomo wordt veel afgebroken, militairen, vrijwilligers en schooljongens zijn bezig.

Vlootoperaties van Amerika bij Japan! 600 Vliegtuigen boven zuidelijk eiland. Laatste aanval?

20 mei 1945

Rangoen gevallen. Vliegveld Tarakan in gebruik. Van Dönitz gevangen.

Eergisteren 200 Australiërs en 50 Hollanders hier gekomen. Van Hees is er bij. Hij is in Thailand geweest. Het was daar zwaar, veel zieken, 7000 Nederlanders dood aan ziekten. Hij heeft in september '44 per trein in 5 dagen reis gemaakt. En toen nog 70 dagen op zee. 50 Schepen van hun konvooi getorpedeerd. Algemene verwachting: nog enkele maanden. Kardinaals is leider van de 50 Hollanders. Hij en nog 11 man zijn katholiek. Morgen begin ik net een boekhoudcursus. Dinsdag over een week zal ik over de corporatieve opbouw van de maatschappij spreken (d.i. de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie). Vandaag Pinksteren: stenen gebikt. Na 't appèl kerkdienst.

Kapitein Alting van Geusau ging met 600 man de jungle op Java in en 150 kwamen er maar terug.

22 mei 1945

Grote slag bij Kabeleiland. Van geallieerde zijde bericht, dat de Jap daar alles had ingezet Zuidelijk eiland zwaar gebombardeerd.

Gisteravond 1e boekhoudles gegeven.

23 mei 1945

Er gaan geruchten van overplaatsing naar hoofdeiland; 4 x luchtalarm. Heb 't een beet je in m'n buik en in de luchtpijp. Van de luit een schrijfbord gekregen.

26 mei 1945

Gisteren zijn onze veldzakken geleegd en de inhoud vernietigd. Dus mijn dagboeken en cadeau voor Agaath waarschijnlijk ook? Het is wel tekenend. Een B29 hier overgevlogen.

Vliegveld op Vogelkop in Amerikaanse handen. Balikpapan gebombardeerd.

De Jappen hier hebben nier veel fiducie meer in de oorlog.

29 mei 1945

De kapitein bevorderd tot majoor en gaat nu weg (hoera). Geneesmiddelen van Rode Kruis ontvangen. We hopen nu weer op pakketten. Zondag een toneelstuk over donker Batavia. Op wat laag peil. Vooraf:wie of wat is dat! Heb daaraan deelgenomen (5 tegen 5 man). Wij wonnen 2 sigaretten en ik kreeg een blikje schoonheidspoeder voor de beste antwoorden.

Nieuws: Ned. Regering terug. Zware zeestrijd bij Zuidelijk eiland

Mijn causerie is uitgesteld tot vrijdag.

31 mei 1945

Nederland krijgt er een gebied van +/- 200 km^2 bij. 500 B29-ers boven hoofdstad. Japan gebruikt nu nieuwe 1-persoons bom.

1 juni 1945

Al dagen lang op het werk een verstoord mierennest: overal zie je Jappen (veel Mariniers) aan 't werk. Wij moeten ook weer in haast 2 schuilloopgraven maken. Iwan (de verschrikkelijke) is hypernerveus als er een hogere baas is. De causerie over de economische kant van het vraagstuk gisteravond uitstekend geslaagd. Van Krik een sigaret gekregen! Holst (ingenieur) vroeg in kleinere kring de zaak nader te bestuderen. Otten sprak z'n voldoening uit. enz. De “Bolle” erkende vandaag. dat de Jap groot verlies had geleden bij Kabeleiland. Weer 2 dagen sambal gehakt. Luit Otten verwacht nog deze maand 't einde?

4 juni 1945

Gister en vandaag weer aan schuilloopgraaf gewerkt.

Formosa, Osaka zwaar gebombardeerd. Jap zet zijn hele onderzeevloot in bij Kabeleiland.

Hunker naar ‘t einde

10 juni 1945

Zondas. Vrijdag 2^e causerie gehouden (over het sociale aspect van het vraagstuk). Ook goed verlopen. Veel belangstelling.

Canadese Luchtmacht in dienst Amerikanen. Engelse vloot naar Stille Oceaan.

Al 3 dagen ‘s avonds rats met tuinbonen en een eitje (n.l. 5 eitjes gekregen voor mijn riem). Cabaret gehad. Veel Engelse songs en sketches. Aan bridgedrive deelgenomen.

15 juni 1945

Alweer vrijdag. Eergisteren gedacht, dat ik dit schrift kwijt was.

Okinawa (Kabeleiland) strijd afgelopen. Amerika trekt hier 7 miljoen man samen..

Repeteer mee in toneelstukje. Morgenavond 3^e causerie over de politieke zijde van het vraagstuk en dan ook vragen beantwoorden. Voor de boekhoudcursus een lamp van het toneel geleend. Hemmes weigerde eerst! Er is weer een bibliotheekje geopend. Gelezen: Reis om de wereld in 80 dagen.

19 juni 1945

Er zijn sterke geruchten dat we nog deze maand zullen verhuizen. Truien enz. zijn teruggegeven. Sommigen hebben nieuwe schoenen gekregen.

Balikpapan beschoten, landing€ in Broenei. Economische conferentie in Londen. Umberto koning in Italië.

De 3^e causerie (over de politieke kant van het vraagstuk) goed verlopen. Boekhoudcursus nog steeds 9 man. Het eten gaat nogal, veel tuinbonen. Een briefkaart uit Java binnen.

20 juni 1945

Economische conferentie : Churchill, Eíienhowser. Soebkof. Conferentie in Manila: Stillwel en MacArthur. Grote vlootconcentratie bij Kabeleiland. Osaka zwaar beschadigd.

21 juni 1945

België een republiek. Balikpapan bestookt.

Veel kool te eten: 800 kg uit eigen tuin. Oebi geplant. Overplaatsing hangt nog steeds in de lucht.

23 juni 1945 (origineel op kaftpapier)

Op de 21ste zijn er ruim 100 Amerikaanse vliegtuigen overgevlogen en hebben 2 plaatsen in het Zuidelijk eiland gebombardeerd. Wij gingen hier in de schuilkelders.
Ook Wake is toen zwaar gebombardeerd door 500 vliegtuigen. Von Papen heeft zelfmoord gepleegd.

Gister van Iwan een paar klappen gehad met de koea, omdat hij me betrapte op schrijven met "dubbel krijt". Met Domis ruzie over 't karretje rijden. Vandaag vrije zondag. Om 7 u. vanmorgen Kerkdienst. weer vrij druk bezocht. Vanmiddag misschien weer "wie of wat is dat".

25 juni 1945

20 km ten N. van Miri geland. Veel mijnen gedeponeerd in havens tussen N. en Z. eiland.

Weer karretje gereden. Gister met "wie of wat is dat" weer sigaret verdiend.

27 juni 1945

Landing bij Balíkpapan. Schermerhorn minister-president in Nederland, nadat Gerbrandy het 1 maand had waargenomen. In augustus weer conferentie in San Francisco van 50 Landen. Zouden de geallieerden het tijdstip weer zo goed getimed hebben? Ik hoop 't intens.

De laatste dagen vrij zwaar werk met kaea. Eén voordeel: om half drie ongeveer klaar. Het potje wordt weer iets minder: veel koolbladeren. Vandaag wat oranje vruchtjes. Ik lees nu "Four Roads to death" van B. Appel. Een beetje overdreven.

2 juli 1945

Ik lees nu "Three man in a boat", een zeer geestig vlot leesbaar boek.

Inmiddels landingen op Ternate, Balikpapan, Okinawa, een eiland 90 km. Ten W. van Kabeleiland. 2000 Vliegtuigen op Kabeleiland gestationeerd.

Voel me de laatste dagen erg slap, diarree, krampen.

4 juli 1945

50 Officieren zullen hier komen.

Celebes onafhankelijk onder Ibrahin (sultan)!

Vandaag ontploffing op 't werk, 100 m van ons af, 5 doden (Jappen). Wij stonden net op het punt daar langs te gaan! Elke nacht vliegen hier Amerikaanse toestellen over. Met ingang van 1 juli 10% rantsoenvermindering.

9 juli 1945

Vandaag toban geweest. De vorige dagen druk gewerkt aan verpakking en verscheping van machineonderdelen. Gisteren, zondag, moeten doorwerken.

Het gehele Zuidelijke eiland is verkend. Proclamatie dat 3,5 miljoen burgers klaar staan om dit eiland te verdedigen. 8 Vliegcorpsen van Amerika omgeven dit eiland. Wanneer zal de grote slag hier komen?

11 juli 1945

Woensdag. Veel motoren worden nu afgevoerd. Er was vandaag haast bij. Eerst hadden we ze in een kelder gedaan, nu er weer uit ! Vandaag 3 halve sigaretten op werk gekregen en wat gort van schooljongens.

Alles wijst op spoedige actie tegen Chinakust, grote vlootconcentratie ook bij Formosa. Dolittle is leider, van de Luchtbombardementen op Japan. Hij Leidde ze ook op Duitsland!

Morgen komen de 40 officieren. Een leesbril van de dokter voor 5 yen.

12 juli 1945

Frans vliegercorps naar Pacific. Ook grote Amerikaanse Legerafdelingen. Conferentie in Berlijn tussen Truman, Churchill, Stalin. Truman beweert: oorlog tegen Japan in Laatste stadium. Op de 10de 1200 toestellen boven Japan. Brazilië steunt met veel transportschepen.

19 juli 1945

Theo jarig. 16 jaar. Jongen, een stevige zoen van je vader. Wat verlangt hij naar jullie. Agaath, jij ook stevig omhelsd. Vier de verjaardag maar goed.

Het gaat zeer goed. s 'Nachts en overdag voortdurend luchtalarm. Nu moeten het de Noordelíjke eilanden vooral ontgelden, ook door beschietingen vanuit zee! Conferentie Churchill, Franco. Conferentíe Slavische volken. Samarinda ingenomen. Op één dag al 2000 vliegtuigen boven Japan.

Kennismaking met Nutters, broer van mevr. Stumpf, met Meelhuysen, De Vogel. Boeken over economie geleend. Er waren ook 2 pastoors in hun kamp. Verscheidene van de nieuw gekomenen komen bij avondgebed. Boekhoudcursus nog 6 à 7 man. Weeg nu 55 kg. Dus weer afgevallen. Heb weer last van dikke benen en zelfs opgezet gezicht. Vanavond hebben de Jappen ladders tegen de barakken gezet. Ze verwachten hier iets. Kinderen met bento's de bergen in!

21 juli 1945

Nog steeds bezig met schuilloopgraaf. Gisteren en vanmorgen alleen rijst, geen groenten.

Goed nieuws: conferentie te Berlijn (Truman, Churchill, Stalin), vaststelling grenzen ín Europa en uitnodiging aan. Rusland om deel te nemen aan oorlog tegen Japan. Japan zal in 4 invloedssferen worden verdeeld onder Amerika, Engeland, Rusland en China. Joden krijgen eigen land.

24 juli 1945

Gedenkwaardige dag. Om 5.30 u begon 't luchtalarm. Tot 3 x toe schuilloopgraven gevlucht. Op en om het fabriekscomplex 2 bomen ontploft. Wel 100 toestellen overgevlogen.

Dagelijks zware bombardenenten op Tokio, Osaka, Sjanghai.

Het is nu lunchtijd. Eindelijk weer eens bonensoep met 3 snippers vlees. Zonnebril voor 8 sigaretten verkocht. Ook stukje zeep voor 10 sigaretten verkocht. Hoop voor die sigaretten 3 eieren te krijgen. Lig hier op mijn tampat te schrijven (12 u 's middags) in afwachting of we nog naar 't werk moeten. Ben aan ‘t lezen “De winter van 49’” van Herman de Man. Er is in dit land sterke inflatie. Vanmiddag nog steeds luchtalarm, niet aan 't werk. De hele dag de bommen horen vallen.

25 juli 1945

Weer een merkwaardige dag. Weer vroeg alarm, om 10 u pas naar 't werk (daar geluncht); alleen gadung met wat vissambal. Toen om 12.30 weer naar Isora. Lig nu weer op tampat wat te lezen en te schrijven. Veel vliegtuigen in de buurt. Takamoto, de keukenbaas, kwam hier langs en zag ons lui op onze tampat. Even later kwam de order: klaar houden om naar 't werk te gaan! Eén van de pesterijen, evenals het slechte eten van de laatste dagen. Van de officieren verscheidene verhalen gehoord van slechte behandeling van Amerikaanse piloten bij gevangennamen. Vooral bij uithoring nog vóór ze z.g. gevangen genomen waren. Velen zijn gedood.

27 juli 1945

Een gedenkwaardige nacht. Om half één gewekt met groot gebrul. Grote vuurgloed in t ‘westen. Onze vrienden weer druk bezig. We moeten in de schuilloopgraaf. Werden weer teruggestuurd met kolf van geweer: Moesten ons klaar maken voor vertrek. Dus wat inpakken! Toen kort daarop weer gaan liggen! Verder rustig geslapen. Er zijn geruchten, dat we 6 km verder zullen trekken. Gadung sec! Lijst gezien van 400 mensen op hoofdeiland (Theo Baars is er bij). Mensen van Oke wataksi bij onze groep gevoegd i.v.m. gevallen bom. De 2e Aussie (Australiër) sinds hun komst overleden. Ze vonden hem dood in bed 's morgens.

28 juli 1945

2000 Vliegtuigen boven Osaka district. Jap beschouwt dit als voorspel voor landingen op hoofdeiland.

We gaan ook vanmorgen nog niet naar 't werk. Er wordt door allerlei bazen en baasjes veel hout afgevoerd. Voortdurend luchtalarm.

Conferentie in Berlijn behandelt oorlog in Pacific. Zal Rusland er aan deelnemen? Strijd tegen Malakka is begonnen. Vliegveld Miri al in gebruik. Mountbatten op conferentie in Berlijn. Beslissingen worden nog geheim gehouden.

31 juli 1945

Vandaag kleding inspectie op werk. Velen hadden niets, alleen hun petje was van Sumitomo. Het ging vooral om de schoenen. Ik kreeg een paar veel te kleine die ik met het bekende Japanse touw moest vastbinden. Morgen trek ik weer m'n Amerikaanse schoenen aan. 4 pruimen gekregen. De staf heeft eerst zijn portie genomen! Met dozen vol gingen ze het kamp uit. Gerucht van ultimatum van 72 uur. Zou dat het resultaat zijn van Berlijn? Vandaag pamfletten door vliegtuig uitgeworpen.

Met 1.000 vliegtuigen boven Japan om de verbindingen te water en te land te bestoken. Nieuw Engels kabinet: Attlee, Bevin, Crips, Churchill exit.

2 augustus 1945

Vandaag toban geweest. Afbraak overal, karrenvrachten hout versleept.

Nieuws: geen ultimatum, maar een soort proclamatie met 6 punten, herhaling van vroeger, ultimatum. Rusland is er das nog niet bij? Ik verwacht toch veel van deze maand.

Er wordt een voedselloods gebouwd door een tiental van onze mensen, in de bergen ergens. Zeer eenzijdige bonen- en gortvoeding.

5 augustus 1945

Al 3 dagen zeer stil in de lucht. Geen alarm, merkwaardig na die fery-dienst van de laatste weken. Ook geen nieuws uit de courant. Slecht eten, weinig en vrijwel uitsluitend rijst. Geen sigaretten omdat er 4000 uit de koedang zijn gestolen. Voorlopig voor een week. Ben echter bang, dat we niets meer krijgen. Kan er slecht buiten en vraag wel eens een "snakhaaltje". Vandaag zondag, Irene jarig, geen vrij, ofschoon 't onze vrije zondag is. Dus weer 3 weken werken. Toneelstuk dus nog een week uitstellen.

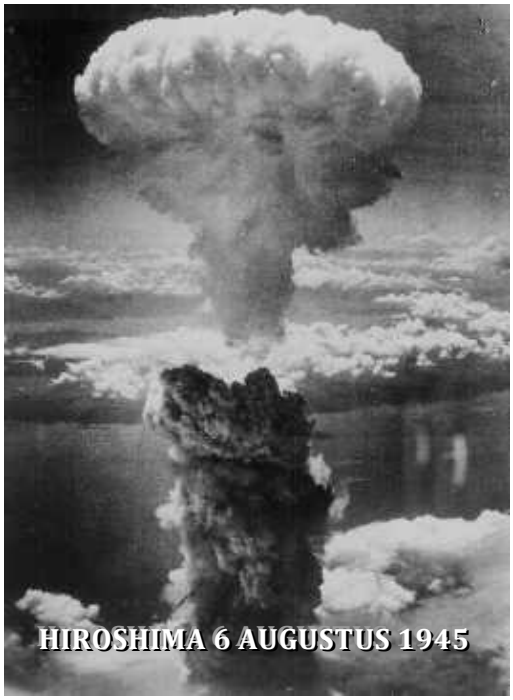

6 augustus 19452

Gedenkwaardige nacht. Zwaar bombardement op schiereiland ten W. van Nihihana (+/- 20 km) met lichtkogels. Van 12 - 1 u. Ik had juist galerijwacht. Grote branden gezien.

Nieuws: met kruisers en torpedojagers in baai van Tokio en de stad beschoten. Van 1 op 2 aug. met 700 toestellen boven diverse steden en garnizoenen.

Vanmorgen en vanmiddag weer alleen rijst. En dan 30 kg minder, omdat er gestolen was.

9 augustus 1945

Weer een bijzondere nacht. Veel vliegtuigen overgevlogen. Haastig in de kleren. Twee veldzakken + gasmaskertas klaar. Doch hier nog geen bombardementen. Zou het gerucht van gisteravond, dat landingen hebben plaats gehad op een eiland dicht bij

[2] Op 6 augustus werd de Japanse havenstad Hiroshima (op ca. 100km. afstand van het kamp bij Niihama) gebombardeerd, en op 9 augustus de stad Nagasaki. Op 12 augustus besloot keizer Hirohito tot de overgave.

Tokio, waarheid bevatten? Veel Jappen zijn al defaitistisch. "Nippon damee"! Nogal gedrukte stemming bij de heren. Vandaag potje iets beter, mogelijk in verband met inspectie vanmorgen?

Conferentie in Berlijn afgelopen. Grenzen van Polen geregeld?

Gelezen: "Martin Churzelwitz" van Dickens. Ben bezig met economieboek van Cole. Nog steeds werken aan schuilloopgraaf in gloeiende zon.

10 augustus 1945

Jappen erkennen alle schepen ingezet te hebben bij Kabeleiland. en verloren. Gerucht van oorlogsverklaring van Rusland en inval in Mansjoeko. En landing tussen Tokio en Nagoya op hoofdeiland.

HIROSHIMA EIND AUGUSTUS 1945

14 augustus 1945

Op de 12e een vrije Zondag gehad na 3 weken. Toch van 4 - 6 uur vanmiddag nog een karrenvracht met rijst naar de nieuwe koedang gebracht. Toneelstuk ging weer niet door.

Bericht van oorlog Rusland en Japan en inval in Mansjoeko, Korea en Sachulin.
Vandaag: Russen rukken overal met succes op. Amerikanen zullen met volle kracht Japan voor hun rekening nemen. We popelen van ongeduld.

Het boek "Katrina" van Sally Salrninen bijna uit. Een zeer goed boek. Gewicht 55 kg. Een Australiër gevallen en gestorven.

15 augustus 1945

Maria Hemelvaart. Werken in kuil, in gloeihitte. Er werd om 12 uur een radiorede gehouden, waar alle Jappen in het schaftlokaal naar luisterden. Toen "De Bolle" terugkwam uit het jasme-hok stak hij zijn beide handen omhoog! Om 2 uur ongeveer moesten we plotseling ophouden met werken en naar Isora gaan. De hele dag geen luchtalarm. Wat was er aan de hand? Vol hoop gingen we er heen.
Iwan had gezegd, dat we water moesten halen. Op Isora hoorden we van 3 andere groepen, dat de baas gezegd had: Sensō owari. We durfden er niet aan geloven, ofschoon veel erop wees. Vannacht geen luchtalarm.

16 augustus 1945

Vandaag z.g. vrije dag. Ook soldaten hebben reeds gezegd, dat de oorlog over is. Ik neem het nu voor me zelf al aan. Wat een vreugde! Gisteren bij avondgebed onze dank uitgesproken, bijzonder aan Maria. Er zullen ook heel wat "rozenhoedjes" op de wereld gebeden zijn. Ik moet er niet aan denken spoedig thuis te zijn. Het wordt me haast te machtig. Nu maar bridgen en rustig afwachten.

17 augustus 1945

Vannacht bijna niet geslapen, veel vlooien en emotie.

Het vervolg van het dagboek heb ik naar mams in Batavia gestuurd en ik vond het daar terug. Het origineel is bij de brieven, het volgt hier nu.

5 september 1945

(Uit brief aan mams van 5 sept. '45 vanuit Isora).
Eindelijk kan ik dan vrijuit schrijven. Een paar maal eerder mochten we van de Jap 25 woorden schrijven, die dan nog voorgeschreven waren, met vrijwel 100% zekerheid, dat je ze toch niet zou ontvangen. Welnu: ik ben gezond, voel me nog flink fit om weer aan 't werk te gaan, maar ben broodmager (55 kilo), ben zelfs van de winter 48 kilo geweest, maar lieve meid, die beroerde tijd is nu achter de rug. Ik ben Onze Lieve Heer zeer dankbaar, dat Hij mij voor jullie heeft bespaard, en ik hoop innig, dat ik spoedig mag horen, dat.jullie voor mij zijn gespaard. Eten krijgen we nu genoeg. Door Amerikaanse vliegtuigen wordt het naar beneden geworpen. Uitstekend voedsel. kleding. veel sigaretten en... kauwgum. Elke dag wordt hier de mis opgedragen door Spaanse geestelijken. Het wachten is nu op onze afvoer.

13 september 1945

Bij vertrek uit Isora ben ik mijn gasmaskertas kwijtgeraakt en daarbij ook mijn dagboek je van 15 aug. tot 13 sept. We vertrokken vandaag van Isora. Nog veel barang, blikjes, kleren, zeep enz. aan de Dominicaner paters gegeven (ze kregen 3 karrenvrachten vol mee !). Tot 1 uur in de trein gezeten. Per ferryboot overgezet naar ’t hoofdeiland vandaar in de trein tot 11.30 u de volgende dag. Op reis kregen we 2 broodjes en we hadden nog blikjes bij ons.

14 september 1945

Aankomst in een haven dicht bij Osaka (Wakajama). Daar kregen we royaal en goed eten. Geneeskundig onderzoek. Ik werd ingedeeld op het hospitaalschip “Sanctuary". Om 12.30 vannacht kwam ik er op en ik lig nu, na een goede nachtrust, met een koptelefoon aan mijn oren op een heerlijk bed, na een heerlijk bad en uitstekend ontbijt, dit te schrijven. Alles even royaal en goed wat die Amerikanen doen. In een zakje vond ik gisteravond een boek, postpapier, scheerapparaat, tandpasta, 2 pakjes sigaretten, enz, enz. Wat een luxe na al die jaren van ellende. We gaan naar Manila. Toch hoop ik er niet al te lang te blijven. Wil gauw naar huis. We zijn ook goed van kleren en schoeisel voorzien. In het kamp na droppings reeds een beige pak, stel ondergoed, handdoek, schoenen, riem, zakdoeken. En voor het aan boord gaan: een blauw pak, handdoek, ondergoed. Het is alles verbluffend.

15 september

De lunch werd me om 12 uur op bed gebracht, omdat een wondje aan mijn been verbonden was en ik niet zelf kon lopen. Keurig opgediend op een in vakken verdeeld aluminium bord. Een heerlijk kop koffie er bij. Alleen wat weinig voor een uitgehongerde krijgsgevangene. Een verpleger vertelde mij, dat dit schip naar Okinawa ging en dat we daar waarschijnlijk zouden overgaan op een ander schip.

Samenvatting dagboek van 15 augustus tot 13 september 1945

Op 15 aug., Maria Hemelvaart, moesten we om 1.30 u opeens ophouden met werken. De Jappen hadden een uur tevoren geluisterd naar een radiorede van de keizer en waren erg onder de indruk. Er was iets bijzonders. Onze handsjou "De Bolle" maakte een gebaar met z'n handen omhoog. Ik begon iets te vermoeden. Doch 't was haast niet in te denken. Het was te mooi om ï,raar te zijn. We gingen naar "huis" om 2 uur en moesten alles meenemen. We maakten allerlei gissingen. We kregen "thuis" geen werk. De volgende dag was z.g. een vrije dag. Toen kregen onze gissingen vastere vorm. Er waren van 2 werkgroepen op 15 aug. Al berichten van handsjous dat de oorlog afgelopen was.
Op 20 aug. kregen we het grote nieuws uit binnengesmokkelde Japanse courant. De Jappen kapitein liet nog maar niets los. Pas na een dag of acht deelde hij 't in een weinig zeggend speechje mee. Inmiddels verschafte de Jap geen beter potje. Het bleef bij een beetje rijst en bonen, geen soep of terong of waloe. Gelukkig wisten de Aussies in ons kamp wat^uit de store te gappen: rijst. suiker en olie. Op de 28e aug. kwamen de eerste Amerikaanse vliegtuigen en strooiden royaal. Kleren, chocola, kauwgum, eetwaren, sigaretten, lucifers, enz.. Met het betere eten kreeg ik ook m'n dikke benen terug. Merkwaardig. En vandaag en gisteren na die vermoeiende tocht is het vrij erg geworden (inmiddels weeg ik nu al ruim 60 kg.). Mijn weddenschap met Krikhof om een pak Mascotte sigaretten heb ik gewonnen. Ik had gezegd, dat het vóór 1 sept. afgelopen zou zijn: Er kwam natuurlijk wel veel wishful thinking bij. Ondertussen ben ik nu een vrij stevige sigarettenkoker geworden. Vóór de 28e kregen we 1 sigaret ("kingsie") per dag en die rookte ik in 5 keer op. Nu rook ik zeker wel 10 Amerikaanse sigaretten per dag. Er is een rapport over het kamp opgemaakt en daarin worden bijzonder Okada, de eerste tolk en de Japanse dokter aangeklaagd (er zijn + 30 man in ons kamp gestorven). De Amerikanen onderzoeken dat grondig. We kregen steeds meer vrijheid van beweging. De Jappenwacht "verloor" eerst z'n bajonetten, toen z'n geweren en verdween tenslotte helemaal en werd vervangen door onze eigen wacht. We mochten ook eind aug. al gaan zwemmen in de zee vlak naast 't kamp.
Zondag 8 september konden we geheel vrij naar buiten gaan (door sommigen natuurlijk minder goed gebruik van gemaakt). Van Velzen, Wittem en ik maakten er gebruik van om naar de pastoor te gaan. Prachtig onthaald Sake en Spaanse wijn gedronken. Toen die laatste op de proppen kwam, keken we naar de eerste niet meer om. Ongeveer 14 dagen weer dagelijks te communie geweest. Wat een "genot", als je na 2½ j aar weer eens biechten en communiceren kan. Gedurende die jaren leidde ik zo'n beetje 's zondags de mis en 's avonds het avondgebed. Ook 2 Spaanse en 3 Japse nonnen ontmoet. Eén der Spaanse nonnen heeft een zwarte das voor me gemaakt en me een rozenkrans voor jou meegegeven ter herinnering. Van de pater voor mezelf een rozenkrans gekregen.

16 september 1945

Heerlijk ontbijt, een spekpannenkoek met stroop o.a.. Een heerlijke sinaasappel. Vanmorgen op 't dek geweest bij Steens en Van Velzen. Om 10 uur naar de mis in de eetzaal. Een aardige verpleegster, ook katholiek, bracht me er heen. Om 12 uur lunch in de eetzaal met koffie, karbonade, asperges, peren op sap. Een luxe reis. Er wordt hier geen onderscheid genaakt tussen officieren en manschappen. Alle krijgsgevangenen worden gelijk behandeld.

17 september 1945

We zijn nog onderneg naar Okinawa. Vrij hoge zeeën, Langzaam varen, we ontwijken een tyfoon. Vanmorgen en vanmiddag weer heerlijk eten gehad: macaroni met ham, klapstuk, gehakt met ei, enz. Zoeven icecream. Een pijp met tabak gekregen. Vanmorgen bij oogarts geweest voor leesbril. Wat een prachtige, moderne in richting. Bij de tandarts moet 't ook zo schitterend zijn. Lees nogal veel in o. a. "Life".

Er was vanmorgen een bericht, dat de Engelsen al Java aan 't bezetten zijn en dat er een supply-ship was gearriveerd.

Zoeven m'n leesbril ontvangen: een pracht ding.

18 september 1945

Gisteren een goede dag gehad Om 8 uur 's avonds naar de bioscoop. Aangezien de film me niet beviel en de zitplaats ongemakkelijk was ben ik aan dek gaan zitten in een heerlijke ligstoel.

19 september 1945

2 x Ontbeten, heerlijke koffie en 2 fijne Californische sinaasappels. Ik brand van verlangen naar berichten van Java We varen nu voor Okinawa. Veel schepen liggen hier, ook veel amfibie -tanks varen hier rond. We weten niet, wat er verder met ons gebeuren zal. Men zegt, dat we worden overgedragen aan het Amerikaanse leger. Mijn oren laten uitspuiten. Gewicht 62½ kg. Heerlijke icecream gehad: geschenk van de bemanning. 's Avonds aan dek gezeten: veel lichten van omringende schepen. Een ware vloot parade. De liggende zieken zijn reeds van boord gegaan.

20 september 1945

Nog aan boord ontbeten. Zit nu in de slaapzaal te schrijven, wachtend op vertrek. Men zegt: per vliegtuig naar Manila.

22 september 1945

Al sinds gisteren op een andere boot, een troepentransportschip (het vorige schip was hospitaalschip), wel goede, maar toch mindere accommodatie. Op de 20e kregen we om 11 uur nog 2 sneden brood met een stuk vlees er tussen. Kort daarop in landingsvaartuig naar de andere boot. Daarop zitten we nu al 2 volle dagen en nog steeds niet vertrokken. 2 Maaltijden, heel goede, per dag. Gisteravond een goede bioscoopvoorstelling bijgewoond. Vandaag onze barang teruggekregen. Wat ben ik blij een nieuwe leesbril te hebben, nu mijn oude verloren is gegaan. Gistermiddag zuurkool met worstjes en aardappelen gegeten. Vandaag grote platen fijne ham, zo van 't been gesneden. Sinds een paar uur nu aan 't varen (het is nu 8.30 uur 's avonds). Ik ga nu slapen, heb weer last van dikke benen.

23 september 1945

Zondag, ontbijt om 9.30 uur: omelet, varkensgehakt, flakes, pruimen, 3 sneden brood en koffie! Er was een Anglicaanse kerkdienst vanmorgen. Vandaag positief gehoord, dat Bosman overleden is, kort na aankomst in Japan in een ziekenhuis in Nojé. Ik had hem aan boord veel geholpen, telkens moest hij naar de wc. Toen ik hem achterliet aan de kade, was ik al bang, nu pas na 2½ jaar heb ik zekerheid.

24 september 1945

Na de lunch (we eten nu 3 x per dag): de berichten over Java zijn niet zo bemoedigend. 500 Vrouwen en kinderen zullen naar Australië gaan. In oktober pas bezetting van Java. Ik vrees, Agaath, dat ik je verjaardag nog niet op Java vier. Morgenmiddag zullen we in Manila aankomen.

AMERICAN RED CROSS CLUB 1945

25 september 1945

Na de lunch. We liggen in de baai van Manila voor anker. Onze barang is ingepakt. Er liggen hier wel schepen.

27 september 1945

Tot gisteren na de lunch zijn we nog op het schip gebleven. Eindelijk er af en in auto's naar het Nederlandse kamp gebracht. We liggen hier op veldbedden in tenten, krijgen schitterend eten, zijn goed voorzien van kleding, krijgen dagelijks 1 bl. bier, 4 sigaren, 2 repen chocola, 40 sigaretten, vrij koffie en cola. Er zijn hier 4 bioscopen. Vanavond een film gezien. Blewanus en Emeis ontmoet. Van hen hoorde ik, dat Uiterdijk overleden was, erg hoor! Ook Henk Geerdes ontmoet, maakt 't goed.

2 oktober 1945

Vanaf zaterdag 28 september ben ik hier in het hospitaal voor onderzoek van ontlasting. In Japan had ik ook al verscheidene keren last, van diarree en wormen. Voel me uitstekend en heb gezonde eetlust. Het eten is hier formidabel. Ook medisch is de verzorging goed. Dagelijks bioscoop, radio. Er is een kantine, waar je chocolade, biscuit enz. kunt kopen. Maar je krijgt al zo veel, dat dat overbodig is. Van Java nog geen brieven binnen! Daar verlang ik erg naar. Nu reeds 3 brieven naar Agaath gestuurd. Doornweerd uit Bandung is ook overleden.

In Amerika is net aangenomen, dat iedereen werk moet hebben. Bezetting van Java is begonnen.

6 oktober 1945

Op 3 oktober uit hospitaal ontslagen. Blijkbaar een onschuldige diarree geweest.

De berichten over Java zijn niet zo aangenaam. Ik begin nu een beetje te vrezen voor gewapend verzet van de inlanders tegen de Hollandse troepen, Nog geen berichten over vrouwen en kinderen.

Op 5 oktober verhuisd naar nieuw kamp, +/- 5 kn van het, oude. Het is hier niet zo prettig, maar toch geen reden tot klagen. Weer nieuwe kennissen ontmoet, o.a. Heemskerk uit Buitenzorg. Weer van nieuwe sterfgevallen gehoord o.a. van Huizinga.

9 oktober 1945

Eergisteren ingeënt. Zondag naar mis, de Amerikaanse priester sprak Nederlands: waarschijnlijk van geboorte een Vlaming. Hij preekte uitstekend. 's Avonds ga ik naar de Rode Kruis tent, drink koffie met koekjes. Er zijn wat brieven van Oost-Java binnengekomen. De toestand in de vrouwenkampen schijnt mee te vallen. Hunker naar bericht van Agaath. Heb een brief aan Piet geschreven.

15 oktober 1945

Agaath jarig, nog geen brief! Kolonel Kamps gisteren voor de 2e keer gesproken. Hij vertelde o.a. dat Van Zeelst en Van de Akker overleden waren. Vandaag gaat er een brief voor Agaath per vliegtuig naar Java. Eergisteren in Manila Hollandse paters gesproken. Doe moeite om vulpen en horloge voor mijn 100 peso's te kopen. Er is gezegd, dat we binnen 14 dagen vertrekken.

16 oktober 1945

Vannacht en vandaag behoorlijk beroerd geweest van injectie. Hier volgt begeleidend briefje:
Lieve meid en kinderen,
Morgenochtend gaat er weer een vliegtuig naar Java. Hierbij het laatste deel van m'n dagboekje ingesloten. Ik hoop dat je de vorige ontvangen hebt, ook de brieven, die er zo tussendoor nog geschreven zijn. Meid, houd je goed, we zullen nu wel gauw afgevoerd worden. Krijg ik gauw een brief van jullie, als 't kan ook een foto? Wat zit ik te springen om bericht. Ik ben erg onrustig de laatste dagen.
Tot spoedig weerziens en allemaal hartelijk omhelsd door
je Jan.

20 oktober 1945

Gisteren in Manila geweest, ook eergisteren. Een horloge gekocht, vrijwel gelijk aan mijn "election", dat ik ben kwijtgeraakt. In het oude stadsgedeelte "intra muros" een oude kerk bezocht, de St. Augustinus kerk van omstreeks 1600, zeer interessant, een van de weinige bouwwerken die nog in het oude

stadsdeel zijn overgebleven. Er is zeer veel verwoest. Er was o.a. een schilderij, dat eerst 100 jaar in Mexico was geweest en daarna 300 jaar hier. Met Blewanus gebiljart in Manila-club, gegeten in Roosevelt-club voor niets (Rode Kruis) en in een "snack-bar" voor heel weinig. Vanmorgen moesten we weer aantreden en werden we weer ingedeeld in militaire formatie ! Ik ben bij de reserve van het 2e bataljon, 2e corp, 1e sectie, 2e brigade. Zoek 't maar uit. Van Java nog weinig goeds gehoord. Word net de dag ongeduldiger. Wanneer komt er nu eindelijk post? Morgen ga ik naar de Hoogmis in de kathedraal van Manila.

23 oktober 1945

Zondag. Naar mis in Manila geweest. Er werd goed gezongen. Het gaat er erg gemoedelijk toe. Ik zag een moeder die haar kind de borst gaf.

24 oktober 1945

Uit een brief aan Agaath:

Eindelijk dan gisteravond 2 brieven van je ontvangen, beide geschreven op 15 okt. Wat een ontspanning was dat! Allemaal gezond, zij het dan mager, wat mogen we dankbaar zijn! M'n schoenen laten poetsen voor 1 peso. De middag doorgebracht in leeszaal van de Manila-c1ub en vervolgens wat gegeten in Roosevelt-club. Gisteren injectie (3e) gehaald. Weer wat beroerd ervan. Nog geen brieven. Vandaag zal er een generaal arriveren met post. Vanmorgen hoorde ik, dat een groep mensen een telegram aan H.M. de Koningin heeft gezonden om haar hulp voor contact met onze vrouwen en kinderen. Waar zit de fout? Gister nog kleren geruild, de broeken waren me te nauw geworden! Elke morgen treden we in "battle dress" aan, om wat theorie aan te horen. De Amerikanen voelen er weinig voor om ons te wapenen en ons na 3 ½ jaar krijgsgevangenschap weer soldaatje te laten spelen. Verwarde geruchten over Java. Vandaag enige brieven binnen, maar nog niet voor mij. Op 15 oktober ontving je pas mijn eerste brief. Het was natuurlijk niet de eerste. Ik had al een paar telegrammen en brieven vooraf gestuurd. En daarvoor ook. Ik was al aan het 12e velletje van het dagboek. Ben weer bijna de oude, ruim 70 kg., praktisch geen dikke benen meer. Meid, wat heb je je er prachtig doorgeslagen en de kinderen weer allemaal veilig onder je hoede.

(zie verder bedoelde brief).

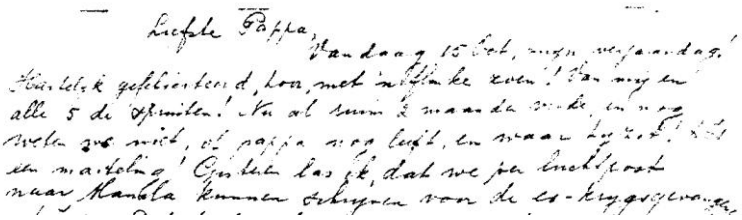

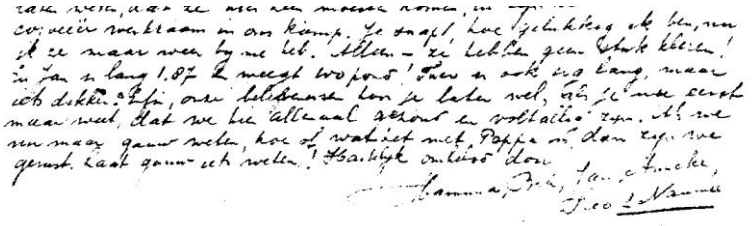

Liefste Pappa,

Vandaag 15 Oct. Mijn verjaardag!

Hartelijk gefeliciteerd hoor, met ‘n flinke zoen! Van mij en alle 5 de spruiten! Nu al ruim 2 maanden verder en nog weten we niet of pappa nog leeft en waar hij zit! Het is een marteling. Gisteren las ik, dat we per luchtpost naar Manila kunnen schrijven voor de ex-krijgsgevangen uit Japan. Dat probeer ik nu maar, in de hoop dat we dan eindelijk contact zullen vinden. Hoe gaat het toch? Waar zit je? Ben je gezond? Wij weten alleen maar door informatie die we in ’44 bij de Jappen mochten vragen, dat we als antwoord kregen: in Japan. Maar nadien weten we niets! We lopen nu maar telkens bij het Rode Kruis om inlichtingen, maar krijgen steeds ten antwoord: onbekend. Die schijnen dus nog niet eens te kunnen constateren, dat je werkelijk naar Japan bent gebracht! Ik probeer nu deze brief maar, in de hoop, dat we toch eindelijk meer zullen horen!

Nu over ons. Maak je geen zorg. We zitten hier in Struiswijk, in Batavia, met alle 5 de kinderen, gezond en wel! Ik zelf ben wel erg mager, maar gezond. De kinderen allemaal erg lang geworden. De jongens zaten in een jongenskamp te Tjimahi. De meisjes zaten met mij van December ’42 tot Nov. ’44 in Kamp Kareës in Bandung, daarna van Nov ’44 tot Maart ’45 in Kota Paris te Buitenzorg en nu sinds Maart ’45 zitten we in de gevangenis Struiswijk. De jongens zaten nog steeds in Tjimahi, maar nu een week geleden heb ik ze laten weten, dat ze hier heen moesten komen en zijn ze dan nu als corveeër werkzaam in ons kamp. Je snapt, hoe gelukkig ik ben, nu ik ze maar weer bij me heb. Alleen, ze hebben geen stel kleren! En Jan is lang 1.87 en weegt 100 pond! Theo is ook erg lang, maar iets dikker. Enfin, onze belevenissen hoor je later wel, als je nu eerst maar weet, dat we hier allemaal gezond en voltallig zijn. Als we nu maar gauw weten, hoe of wat het met Pappa is, dan zijn we gerust. Laat gauw iets weten! Hartelijk omhelst door

Mamma, Bep, Jan, Anneke, Theo, Nannie

26 oktober 1945

Uit brief aan Agaath:

Ik weet niet meer het laatste nr. van mijn, dagboek (ik meen 13), doch zal nu maar zonder nummering doorgaan: Gisteren met Geerdes en Blewanus naar Manila geweest. Eerst naar Nicholsfield, een der vliegvelden. Veel vliegtuigen gezien:. B24 en 25, P36 enz., transportvliegtuigen. Bijna hadden we nog een tochtje boven de Filippijnen gemaakt! Mogelijk een volgende keer. Op 't vliegveld wat broodjes met ham en kippenvlees. Vervolgens op Army-auto naar de stad, naar een concert van het Manila symfonieorkest. Op zeer hoog peil, stukken van Weber, Wagner, Liszt, Mendelsohn. Schitterend en alles gratis! Na afloop in een fijne bus terug naar het kamp,waar ons nog een lekker biertje wachtte. Ik hoop niet, dat ik jullie jaloers maak, ik hoop, dat we spoedig samen kunnen uitgaan. Wat voel ik me nu een heel ander mens, sinds ik je brief heb. De grootste spanning is nu gebroken. Al veel keer je brieven overgelezen.

29 oktober 1945

Uit brief aan Agaath:

Gisteren, zondag, om 8.30 u naar Manila gegaan met Geerdes en Blewanus, Halverwege stapten we uit bij een oud kerkje in Las Pinas. Daar was een bamboe-orgel van enige eeuwen oud. We boften, om 9 u begon de hoogmis. Weer veel moeders met huilende baby’s, meisjes met zwarte mantilla’s om. Na afloop naar Manila. In de Manila-club de muziekzaal opgezocht, geluisterd naar mooie platen, wat gedut en gelezen. Wat broodjes gegeten in de kantine. Schrijf me vooral waar jullie het meest behoefte aan hebben, misschien kan ik 't kopen. Er zijn schepen met voorraden uit Australië naar jullie vertrokken.

31 oktober 1945

Uit brief aan Agaath:

Dit briefje gaat mee met een adjudant vlieger naar Java. Hij vertelde dat hij al op Struiswijk geweest was en er nu weer heen ging. Ik geef hem dit persoonlijk af. Ook gaat er een brief met de officiële postzak.

Ik maak ‘t best. Vanmiddag voor de keuring geweest. Tijdelijk ongeschikt, omdat ik nog een beetje dikke benen heb. Ik werk nu enige uren bij de administratie op het Hoofdkwartier. Verlang naar een 2e brief van je.

2 november 1945

Allerzielen. Henk Geerdes en ik zijn hier eerst naar de kerk geweest, d.w.z. we moesten buiten staan, zo druk was het. Daarna heb ik me voor 4 peso’s een vulpen aangeschaft. Ben blij, dat ik nu met inkt kan schrijven.

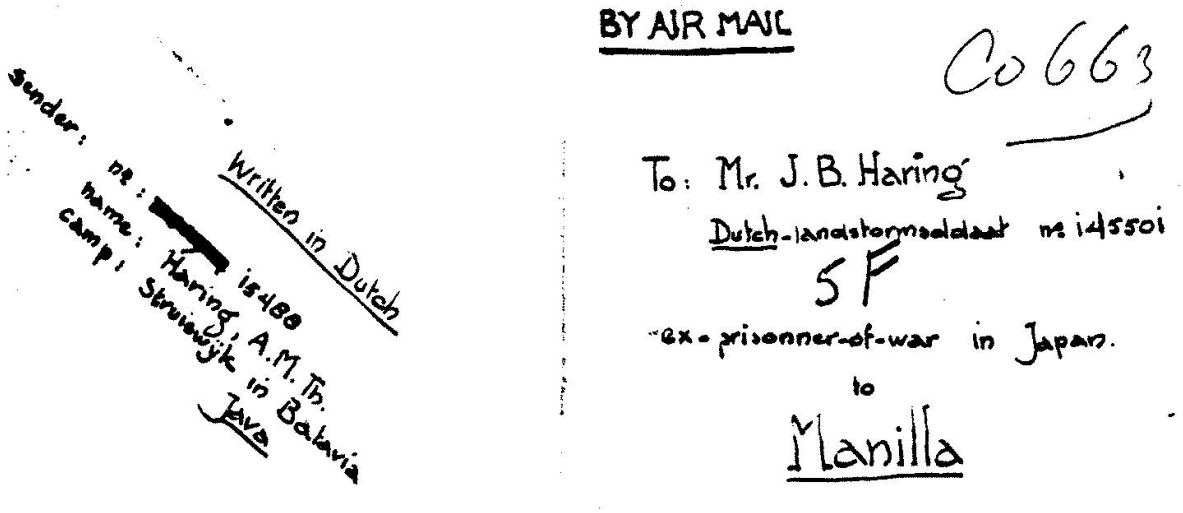

5 november 1945

Bij "thuiskomst" uit Manila vond ik jullie briefjes, van Bep, Jan en Nanny. Fijne brieven hoor. Overmorgen vertrekken hier de eerste 2100 man (v.d. 6500) naar Balikpapan en verder naar Java. Ik heb door m'n slaapje een fotootje laten maken en dat is hierbij ingesloten. Vanavond in Manila een echte goede opera bijgewoond: Lucia di Larmmermoor.

7 november 1945

Uit brief aan Agaath:

Ik hoop met het 2e transport. Verwacht toch spoedig een 2e brief van je. Maak me ongerust. Piet Kerstens is in Batavia. Het Nieuwsblad van 2 nov. in Batavia uitgegeven, hier reeds ontvangen.

11 november 1945

Gisteravond bij thuiskomst vond ik 3 brieven van Agaath. Ook een antwoord op dat briefje van die vliegenier. Ook een brief van Theo en Anneke en Bep. Je schreef dat je nog zo weinig kleren hebt. Dat is een schande. Met de kampleiding hebben we er over gesproken. Er is nu een dringend telegram aan Regering in Batavia, namens de mannen hier, verzonden, om de vrouwen meer voorschot te geven, zodat ze kunnen kopen. Ik zal 2 broeken + 2 shirts van me zelf opsturen voor de jongens. Ik zal m'n best doen er nog 2 stel te krijgen. Eergisteren weer een mooi concert bijgewoond: "Der Unvollendete” van Schubert. Als soldaat krijgen we per maand een "salaris” van 42 peso’s. In de z.g. PX-toko’s kunnen we dan ‘t een en ander kopen zoals toiletartikelen, zwembroekjes. Ik heb 3 zwembroekjes gekocht. Er is ook een vrouwenafdeling. Om daar badpakjes voor jou en de meisjes te kopen heb ik een aardige nurse in de arm genomen (figuurlijk). Die heeft voor mij fijne dingen gekocht, een badpak (maat 38) voor Bep voor 8 peso’s, verder: badmuts, poederdoos, odeur, lippenstift, kam en nog iets. Helaas kon ik maar 1 badpak kopen. Morgen ga ik er weer heen en hoop dan nog 2 badpakken te kopen, jullie bent allemaal gek op zwemmen. Deze week ingedeeld bij de staf van het 3e bataljon, 4e comp. Dus als schrijver, oppasser of zo iets. Bij herkeuring werd ik goedgekeurd voor garnizoensdienst, dus geen velddienst. Nou hoop ik maar spoedig te vertrekken. Sluit hierbij weer een fotootje in. 2 Stel bridgekaarten gekocht. Een schaakspel heb ik zelf in Japan uit hout gesneden. Ik heb daar van aluminium meerdere dingen gemaakt. De peso wordt op 95 cent gewaardeerd.

12 november 1945

Agaath in brief aangeraden op grond van lichamelijke toestand evacuatie naar Holland te krijgen. Die evacuatie heeft alleen plaats in familieverband, dus inclusief man. Aan Theo schreef ik o.a.: toen ik pas in Japan was, waren er veel zieken met een gevaarlijke buikinfluenza. Ik werkte toen als verpleger en heb wel 20 mensen zien sterven en met velen vóór hun dood nog wat kunnen praten. In mijn vrije tijd heb ik toen een schaakspel gemaakt, bestemd voor die zoon van me, die het liefst schaakt.

14 november 1945

Een pakje naar Agaath gestuurd. Ik durfde nog geen kostbare dingen te verzenden zoals kleren, gezien de slechte verbinding. Uit het begeleidend briefje blijk, dat ik stuurde: 2 tubes tandpasta. een kam, 24 repen chocolade, een handdoek, haartonic, een blikje jam, drie blikjes katjang, sigaretten. Op hoop van zegen! (is aangekomen).

16 november 1945

Er zijn berichten dat we tussen de 19e en 24e vertrekken. Er zijn berichten dat de evacuatie van Java naar Holland opgang komt.

17 november 1945

Weer naar Manila om iets te kopen. Er was wel een welwillende nurse, maar de artikelen waren niet voorhanden. In de Roosevelt-club samen met Henk Geerdes deelgenomen aan een bridgedrive.

20 november 1945

Een tweede pakket verzonden: een kistje vol met levensmiddelen. Die had ik dezer dagen in Manila kunnen kopen, op straat in allerlei stalletjes. Blijkbaar overtollige Amerikaanse legervoorraden. Het 1e pakket is nog niet verzonden, het ligt nog bij het hoofdkwartier! In dit 2e pakket zitten: 6 blikjes kaas, 2 pakjes cacao, 1 pk suiker, 3 blikjes koffie, 3 bl. jam, 4 blikjes ham and eggs, 1 pak biscuit, 5 blikjes melk, 1 groot blik ham and eggs, 1 bl. Fijne chocolaatjes, 2 bl. katjang, 1 fl. met vitamine B pillen, 1 stuk zeep, 1 shirt, 1 handdoek en wat lectuur. Dit alles heeft me 12 peso's gekost ! Dat is te riskeren. Ik wou, dat ik 't per raket-bom kon oversturen. Van zaterdag tot maandag met Van Emstede in Manila geweest. We hadden een verlofpasje voor 3 dagen. Op zondag naar de mis in de Kathedraal. We hadden onderdak in het z.g. " Manila leave centre". Dat is een speciaal tentenkamp in Manila. Daar was ook een kantine met gratis eten. 's Avonds naar bioscoop. Nog geprobeerd voor Anneke en Nan een badpak te kopen. Doch steeds niet voorhanden. Pech. Gerucht, dat we zaterdag zullen vertrekken. Hoop net St. Nicolaas bij jullie te zijn. Maak me ongerust over voedselvoorziening in de kampen op Java. Zoek afleiding in schaken (met Blewanus) en bridgen met Geerdes.

21 november 1945

Uit brief van Agaath vernomen, dat zij en de kinderen nu in een goed huis wonen (Tosariweg) en dus eindelijk uit het kamp Struiswijk zijn. Heerlijk. Het eten is nu beter in Batavia.

22 november 1945

Heb me kunnen opgeven voor evacuatie naar Holland. Als 5e groep, wegens recht, op verlof, heb ik me kunnen opgeven. Natuurlijk ook gewezen op noodzakelijk herstel van gezondheid voor jullie, op noodzaak van studie van de kinderen. Ben benieuwd wat er van komt. Ben.niet optimistisch, want er zijn 4 groepen vóór: pensioengerechtigden, zieken, weduwen. Eerst zal ik dus wel naar Indië gaan. Het vertrekschema is: 25 nov. 1400 man, 2 dec. 1800 man, 6 en 7 dec. de rest. Ik reken op 2 dec.

28 november 1945

Vanmorgen brief van Agaath van 23 nov. ontvangen. Van de dokter hier nog een certificaat gekregen, dat ik voor tenminste 6 maanden naar Holland moet vanwege beriberi. Hiermee vervalt de geschiktheidverklaring voor garnizoensdienst. We zullen 2 dec. naar Balikpapan vertrekken. Overtollige barang kunnen we naar Batavia zenden, adres D.V.O. afd. A.I. Aan Agaath een machtiging gestuurd om het eventueel af te halen. Een bof gehad. Met Van Emstede deze week in Manila bij een Moeder Overste op bezoek geweest. In dat klooster logeerde W.A.C. dames (soort Marva's). Moeder Overste heeft van hen heel wat gekregen aan dameskleding om het ons te geven: een paar jurken, pyjama's, 8 paar kousen, 4 broekjes, 4 lange broeken en jasjes, enz. Ook dat allemaal ingepakt. Gisteren met Van Emstede en dr. Jurriëns in Manila geweest. Kennis gemaakt met 3 Amerikaanse marinemensen, aardige ontwikkelde kerels: we konden bij hen overnachten, royaal onthaald. Bij terugkomst in 't kamp vond ik de brieven. Uit brief gelezen, dat Jan les gaf in viskunde ! Het adres van hr. Jurriëns is: Tosariweg 78.

30 november 1945

Garen en schaar gekocht in Manila, voor Agaath, ook 4 klosjes garen. Ook nog getracht schoenen te kopen. We waren er "hitch-hiking" heen gegaan. En moesten een paar maal overstappen, dus een andere auto aanroepen. In Manila vergeefs getracht kaartjes voor "Rigoletto" te krijgen. Toen maar naar Roosevelt-club. Voor 1 peso heerlijk gedineerd. Mijn verlofaanvrage zal waarschijnlijk het departement van O. en E. passeren. Ik besluit dus Piet Kerstens te schrijven. Op 2 dec. verrekken we. Met Van Riemsdijk gesproken, die vannacht per vliegtuig vertrekt en bij de Rapwi gaat werken. Hem geef ik een brief mee. Hij zal zijn best, doen jullie zo gauw mogelijk te evacueren. We vertrekken 2 dec. met troepentransportschip "Circassia".

9 december 1945

Uit een brief aan Agaath vanuit Balikpapan.

Vanmorgen om 10 uur in Balikpapan gedebarkeerd. Weer op Ned.Ind. grondgebied! Aan boord was geen zoet water, zodat ik in 3 dagen niet had kunnen douchen. Het eerste wat ik bij aankomst in B. deed was dus mandiën en scheren. En daarna een brief aan Agaath. Aan boord kreeg ik gisteravond al brieven van Agaath en de kinderen. O.a. was er de mededeling bij, dat Jan van 0. en E. z'n einddiploma had gekregen en dat Nannie op school les kreeg van Jan.

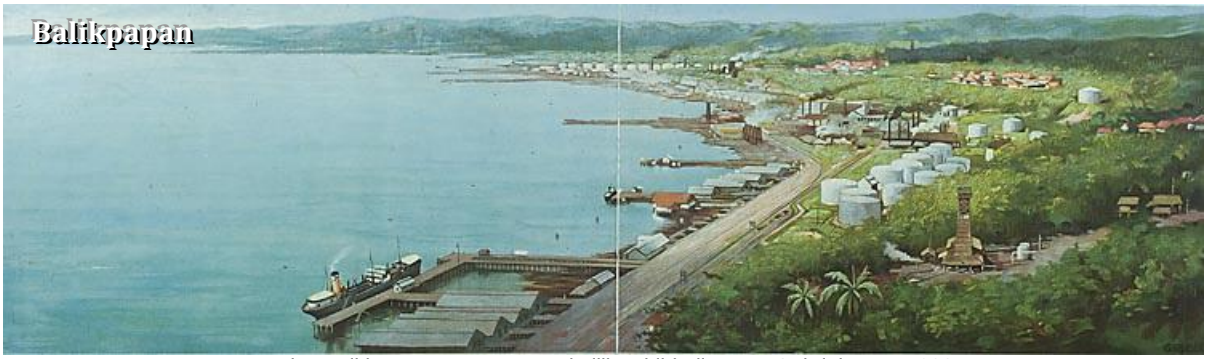

Kleurenlitho naar een oorspronkelijk schilderij van J. Gabriëlse ca. 1938

10 december 1945

Van Agaath een brief ontvangen van 6 dec.! Ook hier in Balikpapan moeten we steeds in de rij staan voor eten halen enz. Ik kan op 't ogenblik geen rij neer zien, of ik heb neiging er in te gaan staan. Aan Agaath direct uitvoerig teruggeschreven, met veel raadgevingen o.a. over studie kinderen en naar Holland gaan. We liggen hier in een tent met 6 man, slapen op veldbedden, het eten is goed, maar geen recreatie, geen licht, geen koele dronk, zoals in Manila. Ben naar de kampcommandant (Drost) gegaan om me op te geven voor administratief werk en hem gevraagd, of ik niet een paar dagen met verlof naar Batavia kon gaan. Nu de verbinding met Batavia safe blijkt te zijn heb ik 2 pakketten verzonden.

11 december 1945

Weer een brief geschreven. Agaath aangeraden niet naar Balikpapan te komen. Weer naar Drost geweest om te pleiten voor vertrek naar Batavia. In onze tent is een prettige geest. Gisteravond heeft Kempees ons veel verteld over Thailand, humoristische verhalen, maar ook heel droevige: van een groep van 120 man waren er na korte tijd nog maar 28 in leven! Nu iets over de reis van Manila naar Balikpapan: met zware rugzak en veldzak kwam ik aan boord en zwoegde loopplank en trap omhoog. Kwam in het voorschip onderste etage, sliep op een bultzak, die op een tafel lag, terwijl anderen in hangmatten boven me sliepen. Behalve de etenstijd, bracht ik ’t grootste deel van de dag door op 't dek of in de officierssalon. Dat mocht eigenlijk niet. Waren n.l. op een Engels troepentransportschip. Daar wordt voor “de meerden“ alles en voor de "minderen” niets gedaan. Het eten was goed.

13 december 1945

Alle keuringen van de Rapwi zijn ongeldig verklaard. Volgens nieuwe richtlijnen zal worden gekeurd. Welke? Ik ben er vrij gerust op: heb nog steeds die beriberi verschijnselen. Vrees niet vóór Kerstmis thuis te zijn. Er zijn hier 11 vrouwen en +/- 20 kinderen aangekomen voor gezinshereniging. Aan een kamp voor hen wordt hard gewerkt. Sigaretten zijn hier goud waard. Ik heb 10 pakjes verkocht voor fl.200,- (zelf in Manila fl10,- betaald). Ik raad Agaath aan sigaretten zoveel mogelijk te sparen!

15 december 1945

Pakket verzonden met broek en riem voor Jan. Odeur en lotion voor mams en de meisjes, voor Theo een zakmes; bustehouder, nagelvijltje. De eerste pakketten zijn in Batavia aangekomen. De pakketjes mogen niet meer dan 1 kg wegen!

17 december 1945

Een brief geschreven als antwoord op de brieven van Agaath van 13 en 14 dec. Van het verzoek van 0. en E. aan L.O.C. (militaire instantie te Batavia) heb ik afschrift gekregen. Aan Drost laten zien. Die moet beslissing L.O.C. afwachten. Zal mij dan direct op de hoogte houden en voor passage zorgen.

18 december 1945

Ook mijn 2e pakket in Batavia aangekomen en een kist uit Manila. Nu weer een pakket verzonden. Er wordt juist omgeroepen dat ziektecertificaten van Manila door D.V.O. goedgekeurd zijn! Vandaag waren ze al begonnen met herkeuringen. Nu verwacht ik gauw een beslissing. Ik sprak Geleynse, die stond er precies zo voor als ik. Ook Dankaerts. Vanmorgen naar 't strand geweest, gezwommen en thee gedronken in een tent van de Salvation Army van de Aussies.

22 december 1945

Vanmorgen brief van Agaath van 19 december. Drost verwijst me naar het L.O.C. en het L.O.C. verwijst me naar Drost. Vanmiddag nog 2 pakketten van elk 7 kg. opgestuurd. Gaan mee met de "Van Heutz". Inhoud: zwembroeken, wollen pak, schoenen, jaeger ondergoed, handschoenen, zeep, sigaretten, dameskleren (lach even) en shampoo. Naar de mis geweest bij pastoor Van Etten.

23 december 1945

Brief van Agaath van de 18e ontvangen over haar bezoek bij het L.O.C.

26 december 1945

2e Kerstdag. Gisteren naar nachtmis geweest in open lucht. Van Gessel leidde zangkoor. Brief van Agaath van 21 dec. ontvangen. Kerstavond: een kop koffie met pisang goreng en tapeh in een warong tegenover het kamp gebruikt I Niet eens ongezellig zo bij olielichtjes.

27 december 1945

Weer gezwommen en gewandeld en zit nu in de Salvation Army tent jou te schrijven. Nog 2 pakketjes per vliegtuig verzonden, o.a. voor Anneke en Nanny een vulpotlood. Een drietal naaizakjes voor Jan, Theo en Agaath. Ik denk dikwijls aan eerste ontmoeting.

29 december 1945

Brief van Agaath van 25 dec. ontvangen. Haar geantwoord. Toen ontving ik de brief van 23 dec. waarop weer geantwoord en gezegd, dat Laarman zich niet met mijn verzoek aan O. en E. bemoeien mocht (Laarman is N.I.O.G.-er, dit zegt veel). Drost vroeg mij ook, waarvoor O. en E. mij nodig had, terwijl ik toch naar Holland moest. Ik heb geantwoord dat het mogelijk ging om een opdracht in Holland. Ze zullen me zeker niet voor de grap oproepen.

31 december 1945

Een officieel verzoek bij de militaire commandant van Balikpapan ingediend (afschrift is bij de brieven).

1 januari 1946

In brief aan Agaath:

Eergisteren bij Overste Drost geweest en schriftelijk verzoek ingediend. Hij had weer wat meer vrijheid van handelen. Ik sta nu op het lijstje van per vliegtuig te vertrekken. Ik hoop op 3 januari. Je kunt me nu spoedig verwachten.

6 januari 1946

Per Dakota van Balikpapan naar Batavia gevlogen. Er was een medepassagier Geleynse. Vanaf het vliegveld per jeep naar de Tosariweg 53 gereden. Toen ik daar aankwam zag ik een lange jongeman lopen met een blauwe broek, die ik herkende van Manila. Dat moest Jan zijn en ik riep. Hij keerde zich om, zijn gezicht vergeet ik niet. De blijdschap straalde er af (Jan kwam net van de H.B.S., waar hij wiskundeles had gegeven). We vonden Anneke en Nanny thuis. Theo kwam iets later (hij was meen ik naar de tandarts geweest). Agaath en Bep kwamen er weldra met de bus aan. Ze varen weer naar kan toren geweest. Het weerzien was overweldigend. We vielen elkaar letterlijk in de armen. Ik denk er nog dikwijls aan terug. Wat een vreugde!

Besluit: Naar ik meen was ‘t 14 februari 1946 dat we met de "Tegelberg" naar Holland gingen en begin maart in Holland aankwamen, waar we bij de families heel fijn ontvangen werden.

De Tegelberg die in februari 1946 van Nederlands Oost Indië naar Nederland vertrok. Het schip was nog gedeeltelijk in "oorlogsgrijs", nadat het in de oorlog dienst gedaan had als troepen transport schip. 20 Mijl ten zuiden van Suez werd afgemeerd in de haven Adabya. Vanuit deze havenstad reed een treintje v.v. naar het kamp Ataka (ongeveer 12 km verwijderd van Adabya) waar kleding en schoenen verstrekt werden aan de repatrianten.

Aquarel van Evert Sikkema uit 2012

Repatrianten in het dorpje Ataka bij het Suezkanaal

DE REISROUTE VAN JAN HARING

	Plaats	Streek	Land	Aankomst
A	Sukabumi,	West-Java,	Indonesië	8 maart 1942
B	Tjimahi,	West-Java,	Indonesië	eind mei 1942
C	Jakarta,		Indonesië	eind 1942
D	Soerabaja,	Oost-Java,	Indonesië	begin 1943
E	Singapore		Singapore	begin 1943
F	Niihama,	Ehime,	Japan	24 april 1943
G	Wakajama,		Japan	14 september 1945
H	Okinawa,		Japan	19 september 1945
I	Manila,	Manila,	Filipijnen	25 sept. 1945
J	Balikpapan,	Oost-Kalimantan,	Indonesië	9 december 1945
K	Jakarta,		Indonesië	6 januari 1946

Isora, Suzuki-kamp Zentsuji, Kagawa op het eiland Shikoku

LAND	**STAD**	**1e KAMP**	**A/V**	**D-M-Y**	**kr**	**DODEN**
Java	Soerabaja		V	1-2-1943	1900	
Java	T. Priok		A	3-2-1943	1900	
Java	T. Priok		V	5-2-1943	1700	
Malakka	Singapore		A	9-2-1943	1700	
		Changi-kamp	A	9-2-1943	1700	

A=Aankomst, V=Vertrek; kr=krijgsgevangenen

De Maebashi Maru 2 (7.005 ton, 1921, soms aangeduid als Mayebashi Maru) vertrok op 1-2-1943 met ongeveer 1900 krijgsgevangenen (3 Engelsen, verder allemaal Nederlanders) uit Soerabaja (HBS-kamp) naar Singapore, de zogenaamde Java Party 12, het 12e krijgsgevangenentransport dat van Java vertrok.

De route liep vlak langs de noordkust van Java. Het was een smerig schip, afgewerkte kolen lagen aan dek; alles, ook de bemanning, zag er zwart en vettig uit. De krijgsgevangenen werden in het voorste ruim gepropt, officieren en manschappen door elkaar. Er waren geen patrijspoorten, de ventilatie werkte niet, er hing een verpeste lucht. Liggend slapen was onmogelijk, iedereen zat met opgetrokken knieën.

Het eten bestond uit wat rijst en vissoep. Door een visvergiftiging werden velen beroerd en moesten overgeven. Daarnaast trad nog een permanganaat vergiftiging op doordat de verdunde permanganaat (gebruikt om eetgerei af te spoelen) per ongeluk als thee werd geschonken; maag- en buikklachten waren het gevolg.

Op 3-2-1943 kwam het schip aan op de rede van Tandjong Priok (de haven was geblokkeerd door gezonken schepen); hier werd in verband met de vele zieken aan boord een medische keuring gehouden; hierbij werden ongeveer 200 man afgekeurd en aan wal gebracht. Op 5-2-1943 ging het schip verder richting Singapore.

Op 9-2-1943 kwam het schip in Singapore aan. De mannen werden in open vrachtauto's in de stromende regen getransporteerd naar de kazernes van Changi, afdeling Southern Area Changi Hills, NAAFI-blok. Er waren bij aankomst ongeveer 300 krijgsgevangenen met dysenterie (zij moesten naar een ziekenhuis).

Een groep van 1000 van deze krijgsgevangenen ging op 2-4-1943 op de Hawaii Maru 1 naar Japan. De overigen gingen met treintransporten naar Ban Pong, het beginpunt van de Birmaspoorweg in Thailand, op 13-4-1943, 15-4-1943, 16-4-1943, 25-4-1943 en 6-5-1943.

Literatuur

Brouwer von Gonzenbach, P.G. (Japanse registratiekaart, verslag)
Dulm, J. van e.a. - Atlas Japanse Kampen, Deel I, pg 171 (2500 man)
Lijbaart, P.F. - Dagboek-aantekeningen (Hawaii Maru)
Nelson, David – The Story of Changi Singapore, 1974, pg 78, 210 (1705 krijgsgevangenen)
Oosterhuis, Jacob - Dagboek, eigen beheer, pg 87-89 (2000 man, Hawaii Maru)
Stellingwerff, J. - Fat man in Nagasaki, 1980, pg 7 (Hawaii Maru)
Verstraaten, Ton - Ooggetuige, 2008, pg 118-120 (1000 man, Hawaii Maru)
Witsen, E. van – Krijgsgevangenen in de Pacific-oorlog, 1971, pg 177

Naamlijst 1700 Nederlanders, Maebashi Maru 4 (Batavia 5-2-1943, Singapore 9-2-1943)

NR1=rangnummer op originele lijst, CAT= Categorie: Koninklijke Marine: A=Officieren, B=minderen Landmacht: C=Officieren, D=Onderofficieren, E=Minderen, STB=Stamboeknummer, NR2=instapnummer ? TREIN=treinnummer=vertrekdatum Singapore: (0=2-4-1943 op Hawaii Maru 1 naar Japan) 58=13-4-1943, 60=15-4-1943, 61=16-4-1943, 70=25-4-1943, 77=6-5-1943

NR1	*CAT*	*NAAM*	*RANG*	*STB*	*NR2*	*TREIN*
910	E	Haring, J.B.	sld	145501	895	0

LAND	STAD	1e KAMP	A/V	D-M-Y	kr	DODEN
Malakka	Singapore		V	2-4-1943	1000	
Indo-China	Saigon		A	4-4-1943	1000	
Indo-China	Saigon		V	5-4-1943	1000	
Formosa	Takao		A	15-4-1943	1000	
Formosa	Takao		V	17-4-1943	1000	
Japan	Moji		A	24-4-1943	994	6
		Fuk 4B, Moji Hosp.	A	24-4-1943	100	
		Fuk 6B, Mizumaki	A	24-4-1943	100	
		Fuk 14B, Nagasaki	A	24-4-1943	300	
		Hir 2B, Niihama	A	24-4-1943	250	
		Sen 1B, Yumoto	A	28-4-1943	145	

A=Aankomst, V=Vertrek, kr=krijgsgevangenen, Fuk=Fukuoka, Hir=Hiroshima, Sen=Sendai, Tok=Tokyo

De Hawaii Maru1 vertrok op 2-4-1943 met 1000 krijgsgevangenen (hoofdzakelijk Nederlanders) uit Singapore naar Japan. Een deel van deze krijgsgevangenen was kort te voren uit Soerabaja via Tandjong Priok met de Maebashi Maru 2 in Singapore aangekomen (Java Party 12).

Het transport vond plaats in een konvooi van vier schepen. Tussen Saigon en Takao was de zee zeer onstuimig, waardoor er veel zeezieken waren. De voeding was redelijk: rijst met sajoer, soms wat vis, voldoende thee. De omstandigheden in de ruimen waren slecht: veel zieken, 6 sterfgevallen.

Op 24-4-1943 kwam het schip aan in Moji; er was een zevende sterfgeval en er waren 180 zieken. De ernstig zieken gingen naar het noodhospitaal in Moji. De overige krijgsgevangenen werden overgebracht naar diverse krijgsgevangenkampen, deels op het zuidelijke eiland Kiushu, deels op het hoofdeiland Honshu (zie tabel). De mannen voor de kampen op Honshu werden met de veerboot overgezet naar Shimonoseki (niet door de tunnel), waarna het transport verder ging per trein.

Literatuur

Brouwer von Gonzenbach, F. - Persoonlijke mededeling (Japanse registratiekaart, Fuk 6B)

Eck, J.H.L. van – Dagboek, NIOD-dagboek 6, pg 40-41 (Sen 1B)

Hansen, J.F. – Medical report, NIOD, IC 001206 (Hir 2B)

Haring , J.B. – Proces-verbaal, NIOD, IC 061844, 061845 (Hir 2B)

Lijbaart, P.F. - Dagboek-aantekeningen (Sen 1B)

Oosterhuis, J. – Dagboek (privé-bezit), pg 96 (Modi-Hosp)

Pabst, E.J.C. – Proces-verbaal, NIOD, IC 061846 (Sen 1B)

Schäfer, René – Terug in Fukuoka 14 (Fuk 14B)

Stellingwerff, J. – Fat man in Nagasaki, 1980, pg 7 (Fuk 14B)

Stubbs, Les and Pam – Unsung Heroes of the Royal Air Force, 2002, pg 45

Verstraaten, A. – Ooggetuige, 2008, pg 116-124 (Fuk 6B)

Witsen, E. van - Voorstudie, NIOD, IC 074.426, pg 342

Witsen, E. van – Krijgsgevangenen in de Pacific-oorlog, 1971, pg 174

Naamlijst 998 Nederlanders

CAT = Categorie: Koninklijke Marine: A=Officieren, B=minderen, Landmacht: C=Officieren, D=Onderofficieren, E=Minderen, STB=Stamboeknummer

CAT	NAAM	RANG	STB
E	Haring, J.B.	sld	145501

Bron: http://www.japansekrijgsgevangenkampen.nl

GEGEVENS KRIJGSGEVANGENKAMP ZENTSUJI, NIIHAMA, MIDDEN-JAPAN

Andere benaming:	Isora, Suzuki-kamp, Hiroshima 2B, Fukuoka 13B, Zentsuji POW camp 3B, Niihama camp (sinds 20-7-1943), Hiroshima 2B (sinds 13-4-1945)
Ligging:	De stad Zentusji (hoofdkwartier) lag niet ver van de noordkust van het eiland Sjikokoe. De plaats Niihama lag ongeveer 50 km ten westen van Zentsuji, ook aan de noordkust.
Kampcommandanten:	lt Suematsu, kpt. Murikami
Kampbewaking:	Japanse militairen (ca 20 man)
Kampleiding:	kpt Tielenius Kruythoff
Tolk:	Okada (“Pietje”)

Transporten

Datum	Binnengekomen uit	Vertrokken naar	Aantal per transport	Aantal in kamp	Type personen
26-04-1943	Singapore (1)		250 (2)	250	kr (3)
18-05-1945	Zentsuji: Jamane		300 (4)	550	kr
xx-06-1945	Zentsuji		35	585	kr (5)
xx-09-1945		Evacuatie	585	0	kr

kr Krijgsgevangenen
(1) Met Hawaii Maru, vertrek Singapore 02-04-1943, aankomst Modji 25-04-1943
(2) Volgens Thijsse 350, volgens Haring 300
(3) Nederlanders
(4) 250 Australiërs en 50 Nederlanders
(5) Officieren

Werkzaamheden

- Werken in zwavelzuur-, koper- en aluminium-fabriek
- Ook zieken moeten werken (indien koorts lager is dan 38°C)
- Tuinonderhoud

Omstandigheden

Voeding:	minimaal (“net voldoende om in leven te blijven”)
Medische zorg:	dokter Hansen
Sterfgevallen:	33 (30 Nederlanders en 3 Australiërs)
Nieuws:	via stukken krant (gestolen van de Jappen), die vertaald werden (belangrijk voor het moreel)
Mishandelingen:	veel slaag van tolk Okada (“rasechte sadist”)
RK-pakketten:	veel door Jappen gestolen
Recreatie:	lectuur verboden (verbod van Okada)

Literatuur

Hansen, J.F. - Medical report, NIOD, IC 001206
Haring, J.B. - Proces-verbaal, NIOD, IC 061845 (26-04-1943 – xx-09-1945)
Power, F.W.G. - Kurrah, 1991, pg 121 e.v.
Thijse, P.H. - Brief, NIO, IC 002976-002982, Thijse, P.H. – Dagboek, NIHM, doos 17
Tielenius Kruythoff, G.C.J. - Report No 1, NIOD, IC 001202 = BuZa, NEFIS 2295
Tielenius Kruythoff, G.C.J. - Report No 2, NIOD, IC 001204

Naamlijst bevrijde Nederlanders (352 namen, allen Nederlanders)

STB=stamboeknr, D-LIJST= nr. Rode Kruis-lijst DNR=regelnr op de pagina van de D-LIJST

NR	NAAM	RANG	STB	D-LIJST	DNR
92	Haring, Joh. Bern.	sold	145501	37	93

VERKLARENDE WOORDENLIJST

Woord	Betekenis	Taal
barang	schriften, boeken, bagage	Maleis
bento	etenspan, lunchbox	Japans
damé	slecht, niet doen	Japans
djawawoet	Javaanse gierst of vogeltjeszaad	Indonesisch
djintan	karwijzaad	Indonesisch
djoto	goed	Japans
djoto-nei	slecht	Japans
gadung	yamwortel	Maleis
handsjou	leider/vertegenwoordiger krijgsgevangenen	Japans
jasme/jasome	rust	Japans
Kabeleiland	Okinawa	Japans
katjang idjoe	kleine tropische boontjes	Maleis
keuken-handsjou	leider/vertegenwoordiger keukenpersoneel	Japans
kingsie	sigaretten	Maleis
klim	poedermelk	Japans
koedang /gudang	opslagplaats	Maleis
koseki	fabriek ?	Japans
kra	harde schraapsel uit de gebruikte pannen	Maleis
lombok	rode peper	Indonesisch
njorossie	geen spijt	Japans
oebi	zoete aardappelen	Maleis
oedang	garnaal	Maleis
otjo toré	ganzenpas	Japans
poeti's	beenwindsels voor militairen	Japans
prem	pruim	Maleis
sadja	slechts, alleen maar	Maleis
sawi	mosterdgroen	Maleis
tampat	plaats	Indonesisch
terong	aubergine	Indonesisch
toban	kampperiode	Japans
sensō owari	oorlog einde	Japans

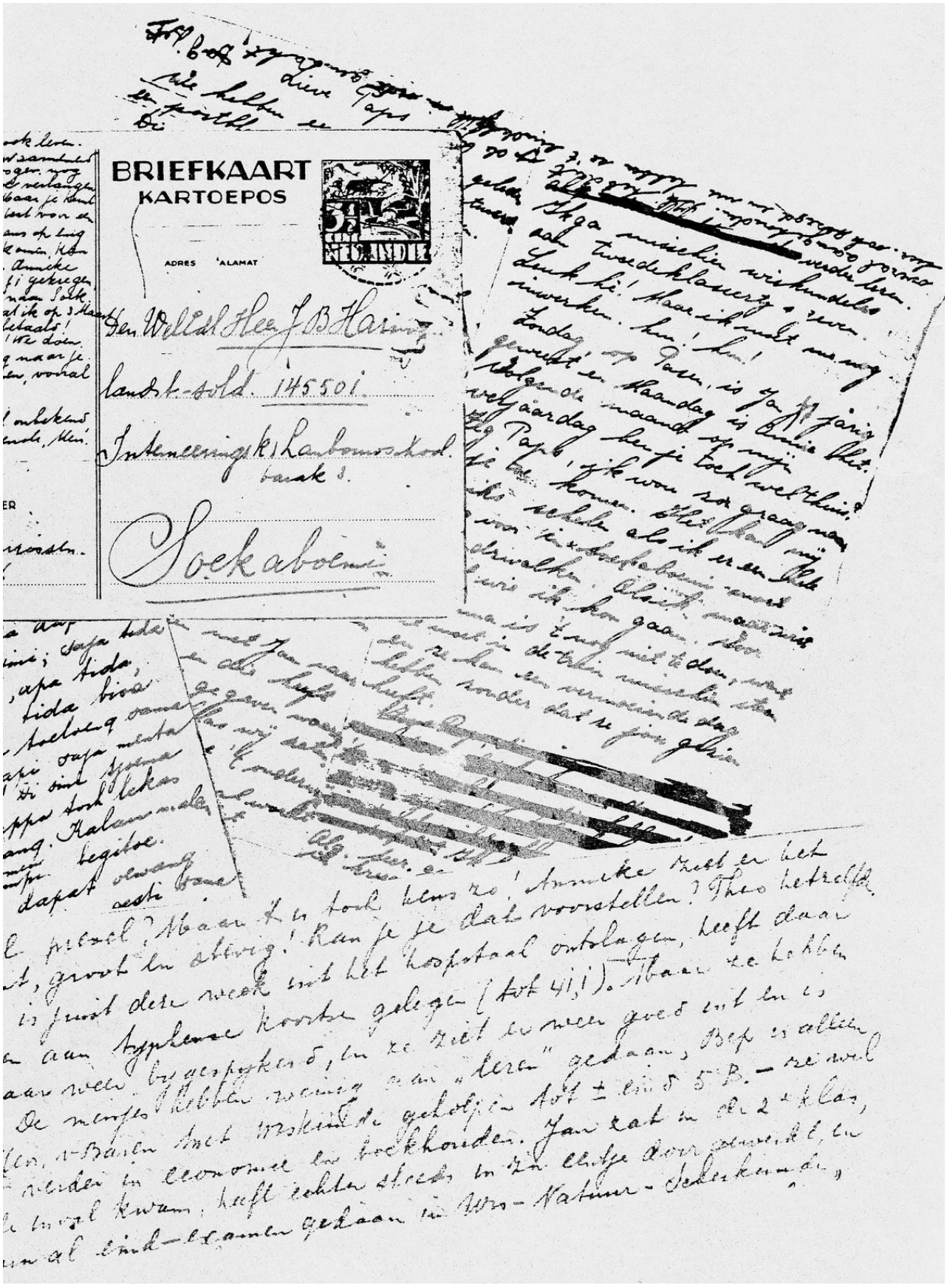
BRIEFKAART
KARTOEPOS
NED. INDIE
ADRES ALAMAT
Soekaboemi